

COLOFON

'Rosmalla' (ISSN 0925-2894)
wordt vier keer per jaar uitgegeven
onder eindverantwoording van
het bestuur van de
Heemkundekring Rosmalen

Postbus 64 – 5240 AB Rosmalen
www.heemkundekringrosmalen.nl
Heemhuis 'Mariënwater'
op het Landgoed Coudewater

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla':

- Harry Coppens
- Gerrit Mol
- Ad Tibosch
- Martien Veekens
- Henk de Werd

Hoofredactie en opmaak:

- Martien Veekens

Productie:

- Grafisch Ontwerp Atelier Meijs
- Drukkerij Van Gerwen

Losse nummers:

- € 4,50 per uitgave

Distributieadres:

- Stationsstraat 8,
5241 EE Rosmalen,
Tel.: 073-5218349

Kopij via e-mail

- martienveekens@hetnet.nl

**Iedere auteur draagt
persoonlijke verantwoordelijkheid
over zijn of haar artikel.**

**Niets uit deze uitgave
mag worden vermenigvuldigd,
tenzij bronvermelding plaatsvindt.**

Op 1 september 2005 werd het bestuur
van de Heemkundekring Rosmalen
gevormd door:

- Dorry Dertaag-Doomernik
voorzitter
- Kees Hellemons, vice-voorzitter
- Martien Veekens, 2^e secretaris
- Frits de Vries, penningmeester
- Arnold de Veer, archivaris
- Felix Duffhues, bestuurslid
- Jan Zantkuijl, bestuurslid

JAARGANG 15 - NUMMER 3 SEPTEMBER 2005

INHOUDSOPGAVE

	<u>Pagina</u>
<i>Martien Veekens</i>	
Rosmalen werd 500 jaar geleden een Heerlijkheid	2
• Jan van Baexen, Heer van Rosmalen	8
• Johan van Vladeracken, Heer van Nuland	10
• Lambert Millinck, Heer van Vught	14
• Cornelis van Zevenbergen, Heer van Berlicum	17
<i>Gerrit Mol</i>	
De Kattenbosch: een unieke wijk	19
<i>Harry Coppens</i>	
Herkomst namen van Dagen en Maanden	23
<i>Felix Duffhues</i>	
De Molen van Duffhues	25
Molenaarsjargon	31
<i>Yvonne Veekens van der Heijden / Martien Veekens</i>	
Kwartierstaten van bekende Rosmalenaren - 21	
Toon, Ad, Tini, Lambert en Will van den Elzen	32
<i>Henk Beijers</i>	
Uit de Resoluties van de Raad van State	33
<i>Ad Tibosch</i>	
Klassenfoto's van vroeger - 2	36
<i>Harry Coppens</i>	
Voor U gehoord - 38	38
<i>Henk Langens</i>	
Bijzondere bidprentjes	39
<i>Van het bestuur</i>	
Heemkundekring Rosmalen dankt zijn sponsors	40

HERKOMST ILLUSTRATIES

Bij de omslag:

De foto op de omslag (afkomstig van de nieuwjaarswens 1994 door Mr R.J.J.M. Pans) toont de monumentale *Tilia Vulgaris* (Hollandse linde) op de mote van het in 1485 door o.a. ridder Jan van Baexen gestichte Augustinessenklooster 'Annenborch' in de huidige Overlaet. Jan van Baexen werd in 1505 *Heer tot Rosmalen* en in 1509 *Laagschout van 's-Hertogenbosch*. De *Annenborchboom* is de oudste boom binnen onze gemeentegrenzen.

Gerrit Mol: pagina 20 en 22; Felix Duffhues: pagina 25 t/m 30; Henk Langens: pagina 39; Heemkundekring: pagina 37; Martien Veekens: overige foto's en illustraties

ROSMALEN, 500 JAAR GELEDEN EEN HEERLIJKHEID

INLEIDING

De Landelijke Archievendag en de 'Week van de Geschiedenis' (zaterdag 29 oktober tot zondag 6 november 2005) hebben tot thema 'Buren', c.q. 'De burens om de hoek'.

Ook in het Heemhuis 'Mariënwater' wordt daaraan op maandag 31 oktober aandacht besteed. Omdat het dan 500 jaar geleden is dat Rosmalen en zijn burens Nuland, Berlicum en Vught als *Heerlijkheid* werden erkend sluit dit feit en het landelijk thema prachtig op elkaar aan.

In deze uitgave van 'Rosmalla' besteden we tevens een aantal pagina's aan de Heren van Rosmalen, Nuland, Berlicum en Vught aan wie in 1505 Heerlijksrechten werden verleend. Dat ridder Jan van Baexen hierin extra voor het voetlicht treedt mag als vanzelfsprekend worden genoemd.

HET BEGRIIP 'HEERLIJKHEID'

Op dinsdag 25 oktober 2005 is het precies 500 jaar geleden dat aan ridder Jan van Baexen de heerlijksrechten over Rosmalen werden verleend. Het was tegelijkertijd een erkenning van Rosmalen als zijnde een heerlijkheid.

Wat wij momenteel vooral onder 'heerlijkheid' verstaan mag niet verward worden met hetgeen 500 jaar geleden met een 'heerlijkheid' werd bedoeld. De 'dikke' Van Dale¹ geeft liefst acht betekenissen voor het woord 'heerlijkheid':

1. luisterrijke staat (pracht, glans);
2. de lichtglans, de luister die God omgeeft;
3. hoge of hoogste (hemelse) volmaking;
4. gelukzaligheid;
5. grootsheid, verhevenheid;

¹ Van Dale, *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, 12e druk in de nieuwe spelling, 1992

6. iets heerlijks, m.n. iets lekkers;
 7. gebied van een heer, thans nog een goed aan het bezit waarvan een titel en sommige rechten verbonden zijn [*M.V.: hiermede de naamsverklaring 'heerlijkheid (van) Rosmalen'*];
 8. het geheel van de heer toekomende rechten en bevoegdheden [*M.V.: een lage, middelbare en hoge heerlijkheid*].
- Wordt anno 2005 (40 jaar na het Tweede Vaticaans Concilie) vooral aan de betekenis onder '6.' (lekker eten) gedacht, voor ons verhaal zijn enkel de onder '7.' en '8.' genoemde naamsverklaringen van belang.

In de handleiding 'Noord-Brabant tijdens de Republiek'² besteedt J.G.M. Sanders een apart hoofdstuk aan heerlijkheden en domeinen waarvan al voor 1572 sprake was. Voor een beter begrip van de middeleeuwse term nemen we hieruit enkele 'perikopen' letterlijk en/of bewerkt over.

De begrippen heerlijkheden en domeinen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het zijn begrippen die in de Middeleeuwen onderdeel hebben uitgemaakt van het feodale of leenstelsel. Het domein van een heer kunnen we definiëren als alle goederen en rechten die in een bepaald gebied (*dominium*) in handen waren van de persoon die er heer (*dominus*) was. Deze rechten strekten zich o.a. uit tot bestuur en rechtspraak. Om allerlei redenen kon hij een deel van deze rechten losmaken van zijn domein en in leen uitgeven.

Onder een heerlijkheid wordt meestal verstaan het geheel van goederen en rechten dat vastzit

² 'Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1572-1795. Een institutionele handleiding.', Rijksarchief in Noord-Brabant, 1996: J.G.M. Sanders, Hoofdstuk 2, *Heerlijkheden en domeinen*, pagina 47 t/m 75

aan het bezit van een gebied. Ook het gebied zelf heet heerlijkheid. Heerlijkheden waren zeer wisselend van omvang en samenstelling. Nu eens bestonden ze uit niet veel meer dan een gehucht waar enkele tientallen personen woonden, dan weer strekten ze zich uit over een veel groter gebied. Met het uitgeven van heerlijkheden gaf de vorst overheidsrechten uit handen. Het recht op de rechtspraak is hiervan het belangrijkste.

De heerlijkheden waarvan de heren stukken overheidsgezag in bezit hadden, zijn op het punt van justitie te onderscheiden in heerlijkheden met een hoge, middelbare of lage justitie. De heer van een heerlijkheid met hoge justitie had het recht misdrijven te berechten waarop lijfstraffelijke (waaronder ook 'halsrecht'= doodstraf) of ontorende vonnissen uitgesproken konden worden. Het recht van de lage justitie beperkt zich tot civiele en boetstraffelijke zaken, alsmede de vrijwillige jurisdictie. De middelbare justitie is het meest vage gebied. Deze kan van periode tot periode en van plaats tot plaats verschillen.

Aan het einde van de Middeleeuwen zijn de meeste heerlijkheden lenen (*feodale heerlijkheden*), slechts enkele zijn vrije eigendommen en worden van niemand in leen gehouden (*allodiale heerlijkheden*). Door vererving bleven feodale heerlijkheden in de familie. Meestal keerden ze weer naar hun oorspronkelijke eigenaar, de leenheer, terug als de familie uitstierf.

De behoefte van de overheid aan grote hoeveelheden geld introduceerde in de late Middeleeuwen een andere manier om heerlijkheden economisch te benutten. Een niet in leen uitgegeven heerlijkheid bezorgde de overheid jaarlijks een bepaalde hoeveelheid inkomsten. In plaats van de heerlijkheid al dan niet in ruil voor een geldbedrag, in leen uit te geven of zelf te exploiteren gaf de overheid haar in pand voor een groot bedrag ineens. De geldschieder, de pandheer van de heerlijkheid, mocht in ruil daarvoor de heerlijkheid

exploiteren en ermee handelen alsof het zijn eigen goed was, totdat de overheid het bedrag terugbetaalde.³

ROSMALLEN, EEN HEERLIJKHEID

Verscheidene dorpen waren oorspronkelijk niet in leen uitgegeven, maar hadden op een bepaald moment toch een heer. Zoals hiervoor vermeld zorgde de grote behoefte van de hertog aan contant geld ervoor dat de dorpen niet langer meer in leen werden gegeven, maar verpand. Na een verpandingsgolf in de jaren tachtig en negentig van de veertiende eeuw is er ook een aan te wijzen in 1505. Toen werd de hoge, middelbare en lage heerlijkheid van de dorpen Bakel, Berlicum en Middelrode, Nuland, Rosmalen, Schijndel, Vlierden en Vught, en de hoge heerlijkheid van Deurne in pand uitgegeven.

DE VERPANDING VAN ROSMALLEN 25 OKTOBER 1505

Bij het afscheid van Rosmalens burgemeester Jhr. H.C.F.C. von Heyden (23-01-1923 / 01-05-1955) verscheen het boekwerkje "*Rosmalen in Oude Tijden*". Op de pagina's 13 t/m 16 is daar een uittreksel opgenomen uit het *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*.⁴ Sprekende over Rosmalen wordt geciteerd: "*Deze gem. was vroeger een heerl., wordende de hooge en lage heerlijkheid daarvan, benevens de jagt, in het jaar 1505, door Philips III, beleend aan den Ridder Jan Bacx; doch de stad 's Hertogenbosch lostte, weinige jaren daarna, het dorp ROSMALEN weder in, voor 1116 Rijnsche guldens 16 stuivers en 6 deniers (1563 guld. 22½ cent). Zij kortte die penningen in 1511 van de bede des Hertogs.*"

³ N.-B. tijdens de Republiek, pagina 47 t/m 50.

⁴ A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, Negende deel, Gorinchem, 1847, pagina 646.

In de winter van 1504-1505 verbleef Philips de Schone met zijn vader Maximiliaan gedurende meerdere maanden in 's-Hertogenbosch. De Spaanse opvolgingsproblemen, die ontstonden na de plotselinge dood van zijn schoonmoeder, koningin Isabella van Castilië, noopten Philips een dure reis naar Spanje te maken.

Op 25 oktober 1505 werd te Brussel een charter uitgevaardigd, waarvan de inhoud, naar een regest van J.N.G. Sassen⁵, luidde: "*De drie staten van Brabant stemmen toe dat de koning van Castille, aartshertog van Oostenrijk enz. op de domeinen van Brabant twee duizend kroonen 's jaars zal verkoopen behalve de zes duizend Rijngulden vroeger toegestaan, zulks om te voorzien in de kosten zijner reis naar Spanje*".

Philips de Schone verkocht dus een deel van zijn domeinen en heerlijkheden om met de opbrengst zijn reis naar Spanje te kunnen betalen. Overigens zou die reis niet zo voorspoedig verlopen. Een 'groeten tempeest ende storm van winde' dreven koning Philips en zijn vrouw Johanna naar Engeland.

Januari 1506: Philips de Schone verzeilt in noodweer en strandt op de Engelse kust.

⁵ Mr J.N.G. Sassen, *Charters en Privilegiebrieven berustende in het archief der gemeente 's-Hertogenbosch*, 1862/1865, nummer 507, pagina 218

Enmaal in Spanje aangekomen "*nyet lange en leefden hii want hy wairt vergeven, zoe die fame ginc, ende sterff den XXVIen dach septembris int iaer sess naestvolgende*".

In zijn Verzameling van Kronyken enz.⁶ heeft C.R. Hermans een kroniek van Aelbertus Cuperinus opgenomen, waarin deze schrijft: "*Int iaer ons Heeren dusent ccccc en vyff werden sekere dorpen vercoft in die meiry vanden Bosch tot behoeff van den coninc van Castillien, onse prinche Philips, die nu tweedemaal in Spaengien reisen wilde; ende inden eersten coft heer **Cornelis van Sevenbergen Berlecom** en **Schyndel**, meester **Ian van Vladeracken**, heere van Geffen, cofte Nulant, heer Ian van Doerne, een domheere canonick tot sinte Lambert te Luyck, cofte Vlierden en Bakel, **Lambert Millinc**, heer van Waelwyck cofte Vucht biden Bosch, heer **Ian Bacx**, ridder en leechschoutet vanden Bosch, cofte Roesmaelen." Cuperinus voegt hieraan toe: "*In desen tyde fundeerde heer Ian Bacx voorschreven een clooster tot Roesmalen van Regularissen, dat welck men nu noemt sinte Annen borch, ende sommige susteren wt den Wynnolenberch hebben den oerden vanden regulieren in dit clooster bestaen, ende heer Ian Bacx suster was die mater of priorinne.*"*

Cuperinus heeft bij het samenstellen van "*Die Chronicke vander vermaerder ende vromer stad van Tsertogenbosch*" dankbaar gebruik gemaakt van de kroniek van Brabant en in het bijzonder van de stad 's-Hertogenbosch van de oudste tijden tot 1523. Deze is in een handschrift van Peter van Os, secretaris van 's-Hertogenbosch, vastgelegd.⁷ Hieruit de navolgende tekst:

⁶ Dr C.R. Hermans, *Verzameling van Kronyken, Charters en Oorkonden betreffende de Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch*, 1848, Eerste deel, pagina 73

⁷ In de *Collectie Van Breugel* was de *Kroniek Peter van Os* opgenomen onder RANB toeg.nr.013.07 inv.nr.43 (sinds 1950 in bewaring gegeven aan het Provinciaal Genootschap). Een transcriptie door Dr. J.G.M. Sanders, Drs G. van Synghel en Drs A. van Lith Droogleeveer Fortuijn kwam in mei 1997

"Consent dat coninc Philips zyn demeynen mocht vercopen ende belasten.

Item ende omme die voirs. reyse in Spaengien te doen, soe behoefden coninc Philips voirs. vele geltz ende al had hy vele beden ende scattingen van den lande gehadt, zoe most hy vele meer hebben ende vergaderden alsoe die Staten van zynen landen om hoir consent te crigen te vercopen een deel van zynen dameynen ende heerlicheiden, dat hem dwaesselic wairt consenteert van den Staten van Brabant, van Henegouwe, Hollant ende Zelant, mar die Vlaminge en dedens alsoe nyet.

Van den vercope der demaynen.

*Ende als coninc Philips voirs. aldus consent hadde te moegen vercopen, soe worden bynnen deser meyeren van sHertogenbosch vercoft dese dorpen ende heerlicheiden, te wetene: Berlyckem, Scynle, dairaf coeper heer **Cornelis van Bergen**, Nulant, dairaf was coeper meester **Ian van Vladeracken**, Bakel, Vlierden, emptor (= koper) magister **Iohannes de Doern**, canonicus **Leodiensis** (= Luiks kanunnik), **Vucht**, emptor **Lambertus Millinc**, Roesmalen, emptor dominus **Iohannes de Baecx**; dese twee dorpen **Vucht** ende **Roesmalen** zyn weder bii myddel deser stat gelost, van welker vercopinge sekere acten zyn expedieert, dierste van den daet den **XXI^{en}** dach der / maent van meye int iair vive voirs. ende dander van den daet den **XXV^{en}** dach octobris oeck in den voirs. iair vive ende dierste inhoudende tconsent van den Staiten tot **VI^M** Rynsgulden toe erflic ende dander tot **II^M** croenen tsaers ende elcken penninc weder te moigen lossen met **XVI** gelycke penningen;*

Condicie dairap die vercopinge is gedaen van den heerlicheiden, dorpen, etc. ende welke vercopinge gesciet is op vorwarde dat diegeen die ennige heerlicheiden oft andere porcelen van den demaynen copen oft vercrigen zullen, hoer dyeneren oft officieren die nyet vorder oft anders

beschikbaar als een uitgave van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, *Kroniek van Peter van Os, Geschiedenis van 's-Hertogenbosch en Brabant van Adam tot 1523*, Den Haag 1997. Pagina 302 ev.

en zullen besitten, gebruycken oft doen bedienen dan alzo die onder onsen genedigen voirs. ende zynen voirvorderen beseten, gebruyct ende bedient zyn geweest, zoedat die prelaten, edelen ende steden dairby in hoeren rechten nyet vercort oft vermindert en worden; dat oic die vercrigers oft coepers hoir ondersaten nyet en zullen moegen belasten met incoempsten oft aenverdinge der voirs. heerlicheiden oft porcelen, beden, subvencien, gratuiteyten oft andere belastinge, hoedanich die zyn oft genoempt zouden moigen worden; prout in actis incipientibus: 'Naedien onse heer' etc. et comprehensis foliis Vc XLVI, XLVII."

Dat gedurende de daaropvolgende jaren Jan van Baexen de titel "Heer tot Rosmalen" ook daadwerkelijk voerde, blijkt o.a. uit hetgeen is opgenomen in de uitgebreide verzameling oorkonden en cartularia door Alphons Verkooren. In Cartulaire XXX f.108-123 (huidig nr.: Chambre des Comptes nr.16) lezen we: "*Jean van Baecx, drossart de Gorinchem (Gorckem), la haute, moyenne et basse seigneurie de Rosmalen (Roesmalen)*"⁸

In soortgelijke termen drukt ook de tekst op een fiche van Cuijpers van Velthoven zich uit: "*Rosmalen, 1506, Heeren Jannen van Baecx, ridder, Drossaert van Gorinchem, houdt te leene van Onsen Heer den Coninc, de hooge, middele ende leege heerlicheyt van Roesmalen ende hueren toebehoirten, metten chijnsen totter selver heerlicheyt toebehoirende, gedraegende 'tsamen op LXIX £ XVI S.*"⁹

De eerste rekening en verantwoording, die hij als laagschout overlegt, begint met: "*Rekeninge heere Jans van Baexen, riddere, here tot Roismalen onderscoitthet van den Bossche des*

⁸ Alphonse Verkooren: Oorkonden en Cartularia van de Hertogdommen Brabant en Limburg en van de Landen van Overmaas, IIIe gedeelte originele oorkonden en cartularia (1427-1789), 1491-1515, ARA Brussel, 1989

⁹ Collectie Cuijpers van Velthoven, BHIC toeg.nr. 346 inv.nr. 3484, aantekening uit het archief van de Rekenkamer te Brussel, nr.556

Keijzers ende ons genedigen heeren des Eertshertogen van Oistrijcke, ...". Dezelfde terminologie wordt bij latere verantwoordingen (tijdens de periode dat hij zich nog Heer tot Rosmalen mag nocmen) herhaald.¹⁰

De datum zaterdag¹¹ 25 oktober 1505 beschouwen we als het officiële begin van de Heerlijkheid Rosmalen.

De inlossing van Rosmalen

Het is een feit, dat Rosmalen als zelfstandige heerlijkheid geen erg lang leven was beschoren. Nog geen 6 jaren later vond de inlossing plaats. Peter van Os schrijft in zijn kroniek: "*Lossinge van Vucht, Roemalen. In den voirs. iair thien*¹² *dese stat vercreech weder tot behoef ons genedigs heren die dorpen van Vucht enede Roemalen, die vercoft waren als voirs. is in den iair vyff, ende Ian van Baex, leechscouthet, ontfinc die weder tot behoef ons genedichz heren int iulio.*"¹³

Een regest door Sassen op een over deze zaak handelend charter luidt: "*151*¹⁰/₁₁ *Gend, 26 maart. Keizer Maximiliaan en Karel, Aartshertog van Oostenrijk enz., vergunnen aan de stad 's-Hertogenbosch om de dorpen Vught en Rosmalen, die verpand waren, te lossen, en de helft der gelden daartoe benoodigd te nemen van haar aandeel in de loopende bedde in drie*

¹⁰ ARA Brussel Rekenkamers: Rekeningen van de laagschout 's-Hertogenbosch; BHIC toeg.nr. 1107: Delen, nr.13007: fiche 3⁺ blz.7808; fiche 4⁺ blz.7843 en 7870; fiche 5⁺ blz.7894 en 7914.

¹¹ Dr. H. Grotefend: Taschenbuch der Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit, 11^e druk, Hannover 1971; pagina 147

¹² Pasen viel in 1511, naar Grotefend (Taschenbuch enz., blz.202), op 20 april. Volgens de hier gebruikte Paasstijl eindigde het jaar "thien" derhalve pas op 19 april. Naar onze kalendermethode gerekend betekent dit dat in juli 1511 een definitief einde aan de zelfstandige heerlijkheid Rosmalen kwam.

¹³ Kroniek Peter van Oss (Transcriptie J.G.M. Sanders e.a.) fol.360^v.

termijnen; voorts dat de stad in die dorpen als ook in het kerspel Berlicum, gedurende 10 jaren mag heffen de accijnsen op bier, brood, wijn, vleesch, enz. die binnen de stad geheven worden, onder verbod dat binnen eene halve mijl rondom de uiterste palen dier dorpen, nieuwe herbergen, bakkerijen, brouwerijen, enz. worden opgerigt en dat niemand ten nadeele van de inning der accijnsen buiten die dorpen mag gaan teere, drinken of logeren."¹⁴

In de Stadsrekening van St.Remeys 1510 tot St.Remeys 1511¹⁵ wordt onder Ontvangsten gesproken over de verkoop van lijf- en losrenten om met het daardoor te verkrijgen kapitaal "*by accorde ende quonsent van den drien leden deser stat, te lossen ende de quyten die vercochte Heerlicheden van Vucht ende Roemalen mits sekere redenen der stat dairtoe porrende*".

Voornoemde rekening (eveneens naar R.A. van Zuijlen) bevat onder Uitgaven:

"Item die voirs. Rentmeester (des Hertogs in het kwartier van 's Hertogenbosch) noch tot behoef Heeren Jannen van Baecx Ridder ende onder Scouteth deser stadt, omme te lossen die heerlicheyt ende tdorp van Roemalen by seliger onser genedichsten Heer Hertoige Philips, de Coninck van Castilien; in zynre voyagien ende reysen van Spaengien, aen den selven Heer Jannen van Baecx vercoft somme van 1116 £ 16 schel. 5 deniers 4_n 2 ptar_n Ende vuyt dien dese voirs. stat groeten scaide ende hynder dair by hadde in huer assynsen, van buyten te ghaen drinken, theeren ende loigeren, mits brieve ende octroye ons voirs. genedichsten Heer, tvoirs. dorp van Roemalen gelost, met quondicien die voirs. penninghen der voirs. lossingen, die helft dair van in drien termynen vander lopender bedden onssen genedichsten Heer te cortten St.Jansmisse 1511 aengaende

¹⁴ J.N.G. Sassen: Charters en Privilegiebrieven enz., nr.682 blz.100.

¹⁵ R.A. van Zuijlen J': Inventaris der Archieven van de Stad 's Hertogenbosch (Stads Rekeningen van het jaar 1399-1568), . 's-Hertogenbosch 1863; inz. blz. 203 en 204.

ende inclus, alsoe vuyt ordinancie deser stat
 ende mits vercoep van lyfrenten ter cause van
 dien gedaen, die voirs. penningen der lossingen
 betaelt q. vz. 1116 Ryns. gul. 16 st. ½ ort.
 Item die voirs. Heer Jannen, alsoch mits
 appointemente voer zyn costen, brief ende
 vervolgh int vercrigen der voirs. heerlicheyt
 gedaen, ende by hem tegens die voirs. lossingen
 niet geopponeert en hadde noch resistencie en
 dede, ende voer dienst hy nader lossinge van
 insetten ende acceptatien na inhoudt den brieven
 van octroye ende den bevelen ons voirs.
 genedichsten Heeren gedaan heeft, hem
 toegevueght waert 40 ph. gul. q. vz. 50 Rins.
 gul."

Kaart van omstreeks 1775 van een gedeelte van de Meierij met de toenmalige heerlijkheden en gemeijnten

JAN VAN BAEXEN, RIDDER

Heer van Rosmalen, 1505-1511

Jan van Baexen is mogelijk kort na 1450 geboren op de hof 'De Haard' nabij zijn latere heerlijkheid 'Coninxvrij' te Haps. Van oorsprong is hij Geldersman. Het Land van Cuijk wordt pas in 1481 definitief van Gelre afgescheiden en nauwer met Brabant verbonden. Tijdens de Gelders Oorlog (1492-1543) kiest men voor de afstammelingen van Egmond (tegen Karel van Egmond / Gelre) en daarmee voor het Bourgondisch-Habsburgse huis.

Wouter van Baexen, vader van Jan, koopt in 1463 de helft van de functie van ambtman in het Ambt van Maas en Waal. Een belangrijke functie in het Kwartier van Nijmegen, welke na zijn dood in 1483 overgaat op Hendrik, broer van Jan. Hun moeder, Johanna, stamt waarschijnlijk uit het geslacht Heym, dat, behalve in het Land van Cuijk, o.a. gronden in de omgeving van 's-Hertogenbosch bezat, zo ook te Rosmalen. Het gezin van Baexen telde 4 zonen (Wouter, Hendrik, Jan en Jasper) en minstens 3 dochters, waarvan Agnes als priorin van het klooster Sinte Annenborch te Rosmalen wordt vermeld.

Wouter, de oudste broer van Jan, huwt met Cornelia Oem van Bochoven (oudtante van de echtgenote van Gerard van Vladeracken en nicht van de echtgenote van Jan van Renesse, die allen dezelfde naam dragen). Jan Marten Monicx, een oudoom van deze Cornelia, spoort Jan aan om ook een wettige vrouw voor kerk en priester te trouwen. In 1484 blijkt hij dan gehuwd te zijn met Gheertruyt van der Aa. Samen gaan ze wonen in een huis van de familie van der Aa in de St.-Jorisstraat te 's-Hertogenbosch. Gheertruyt sterft in 1523. Jan hertrouwt dan met Elisabeth van Herff. Uit beide huwelijken worden geen wettige kinderen geboren.

Jan van Baexen heeft zich in dienst gesteld van

Maximiliaan van Oostenrijk,

Philips de Schone

en Margaretha van Oostenrijk.

Reeds in 1484 wordt hij benoemd tot Drossaard van Gorinchem, een functie die hij gedurende 24 jaren zal blijven bekleden. Wanneer hij in 1499 (tijdens het bewind van de beruchte paus Alexander VI) een reis (pelgrimstocht?) naar Rome maakt, wordt hij tijdelijk in dit ambt vervangen door zijn broer Hendrik.

Waarschijnlijk mede door toedoen van zijn echtgenote Geertruyt, maar meer nog door het belang van 's-Hertogenbosch (de vierde stad van Brabant na Leuven, Brussel en Antwerpen) blijft Jan aan onze omgeving gebonden. Bekend is, dat hij op 1 juli 1485 een akte laat opmaken waarin hij de naam van het castrum *Rodenborch* (voorheen eigendom van Aert Heym) laat veranderen in *Sinte Annenborch*, medestichter genoemd wil worden van het daar te vestigen Augustinessenklooster en een bepaald aantal missen opgedragen wenst te zien ter intentie van zijn naaste familie. Aan de Augustinessenborch bevindt zich anno 1997 ten zuiden van de voorburcht nog de *motte* (naast die van Altena de enige niet afgegraven kasteeltep in Noord-Brabant). Zo'n 250 jaar geleden is daarop de nu zeer fraaie grootbladige linde geplant.

Als ridder trekt Jan van Baexen, aan de zijde van Jan van Egmond, stadhouder van Holland, eerst ten strijde tegen de Hoeken en later tegen de legers van Karel van Egmond. Bij het beleg van Poederrijen vocht zijn zwager Jan van der Aa, Heer tot Bokhoven, met hem mee. Deze laatstgenoemde krijgshandeling was vooral in het belang van 's-Hertogenbosch (en omgeving) als haven- en handelsplaats.

Op zaterdag 25 oktober 1505 is ook Rosmalen een zelfstandige heerlijkheid. Jan van Baexen, ridder, mag zich dan officieel ***Heer tot Rosmalen*** gaan noemen. Hij is beleend met zowel de hoge, middelbare als lage heerlijkheid. Hij mag dus recht spreken in eenvoudige zaken, maar ook bij halszaken (misdaden die de doodstraf tot gevolg kunnen hebben). Vanwege zijn verdiensten en goede naam wordt Jan van Baexen door Keizer Maximiliaan van Oostenrijk op 24 februari 1509 tot Laagschout van 's-Hertogenbosch benoemd. Hij zal deze functie tot aan zijn dood blijven vervullen. Bij haar bezoek aan 's-Hertogenbosch in 1511 logeert Margaretha van Oostenrijk in het huis van Jan van Baexen. Voordat zij van daaruit naar Venlo trekt, wordt eerst nog een bezoek gebracht aan het Birgittinessen-klooster

Coudewater. Tijdens de *blijde inkomste* van Karel V is Margaretha opnieuw bij Jan van Baexen te gast.

Als zelfstandige heerlijkheid heeft Rosmalen niet lang bestaan. Reeds in juli 1511 wordt Rosmalen door de stad ingelost. De belastinggelden op bier, brood, wijn, vlees en logement vloeien voortaan in de Bossche kas. Nieuwe herbergen, bakkerijen en brouwerijen mogen niet worden opgericht. Niemand mag ten nadele van de inning der accijnzen buiten het dorp "gaan teren, drinken of logeren". Wie zich daar niet aan houdt, kan op zeer hoge geldboeten rekenen.

Het wonen op het platteland te Rosmalen is in deze tijd geen pretje. Wanneer de Gelderse huurlegers er in september 1512 niet in slagen om 's-Hertogenbosch in te nemen, worden Hintham (met 9 van de 11 daar aanwezige molens) en Rosmalen (uitgezonderd de kloosters Annenborch en Koudewater) uit wraak in brand gestoken. Van de 68 'huizen' blijken er bij een telling te Rosmalen in 1515 nog maar 46 (opnieuw) bewoonbaar te zijn.

Als Jan van Baexen afstand heeft gedaan van de titel *Heer tot Rosmalen*, voegt hij zijn oude titel *Heer tot Coninxvrij* weer toe aan zijn naam. Hiermee zal hij zich blijven onderscheiden. Kort voor zijn dood verkoopt hij nog zijn goed Nieuw-Herlaer onder St.-Michielsgestel aan Aelbrecht Prouinck van Deventer. Jan had dit goed in 1492 van Jan van Renesse verkregen. Als lid der Lieve-Vrouwebroederschap te 's-Hertogenbosch wordt zijn requiemdienst gehouden op 4 januari 1530.

Of de in 1529/30 heersende *Engelse zweetziekte* tot zijn dood heeft geleid, weten we niet. Als bijna 80-jarige kon hij in ieder geval terugzien op een zeer actief leven, daarbij niet vermoedend nog ooit vereerd te worden met een Ridder Jan van Baexen-park in zijn voormalige

Heerlijkheid Rosmalen.

JOHAN VAN VLADERACKEN

Heer van Nuland, 1505-1519

“ ... Binnen de stad woonde zeker ryk, en by de burgery geacht Heer Jo. Johan van Vladeracken, *Heer van Geffen* ... ” schrijft Mr Johan Hendrik van Heurn in zijn ‘Historie der Stad en Meyerye van ’s-Hertogenbosch’¹⁶. Hij vertelt over een ernstig oproer ontstaan in 1525 onder de ambachtslieden. Johan van Vladeracken, die zich tegen de “*zamenrottingen*” stelde, “*ondernam met de Burgers te spreken, en droeg hen voor, het gevaar, waar aan zy de geheele stad blootstelden, indien dezelve veroverd werd.*” In plaats van een opstand tegen de landvoogdes, Margaritha van Oostenrijk, stelde Van Vladeracken voor om zich beter toch maar te onderwerpen, waarna de ambachtslieden overeenkwamen dat ze “*in zwarte klederen, en bloot hoofds, ieder met eene brandende toorts van twee ponden in de hand, de Landvoogdes buiten de stad, tot aan den laatsten slagboom van de poort te gemoet zouden gaan, en aldaar op hunne kniën vallen, en op het ootmoedigste van al het voorgevallene vergiffenis verzoeken.*”

Via moederszijde (Margriet van Best, dochter van Peter van Best, in 1444 gehuwd met Margriet van Nuland) wordt Peter van Vladeracken in 1479 door Gerard van der Marck, heer van Arensberg, *Heer van Empel en Meerwijk*, beleend met het huis Nuland en de lage en middelbare heerlijkheid Geffen. Na zijn dood in 1504 komt de titel *Heer van Geffen* toe aan zijn jongere broer, Johan van Vladeracken.

In de winter van 1504/05 verblijft Philips de Schone met zijn vader Maximiliaan gedurende meerdere maanden in ’s-Hertogenbosch. De Spaanse opvolgingsproblemen, die ontstaan na de plotselinge dood van zijn schoonmoeder,

koningin Isabella van Castilië, nopen Philips een dure reis naar Spanje te maken. Om daartoe het benodigde geld te verkrijgen, verkoopt hij ook enkele dorpen in de Meierij. Lambert Millinck koopt de *heerlijkheid Vught*; zijn makker in de strijd tegen de Geldersen, ‘onze’ ridder Jan van Baexen, wordt per 25 oktober 1505 beleend met de lage, middelbare en hoge *heerlijkheid Rosmalen*. Johan van Vladeracken breidt zijn *heerlijkheid Geffen* uit met de *heerlijkheid Nuland*. Cornelis van Bergen mag ook Berlicum aan zijn heerlijkheden toevoegen.

Zoals eerder vermeld, worden de heerlijkheden Vught en Rosmalen nog geen zes jaar later alweer ingelost door de stad ’s-Hertogenbosch, voor wie de heerlijkheden in de directe omgeving een doorn in het oog zijn. De hertog zelf weet in 1519 Nuland weer aan zijn domeinen toe te voegen. Rosmalen en Nuland komen (zoals vóór 1505) weer onder één bestuur, één schepenbank, genaamd Heze, tevens het grootste gedeelte van de *Polder van den Eijgen* omvattende. Het op 18 maart 1999 bevestigde dorpswapen van Rosmalen herinnert nog aan het zegelen door het polderbestuur (sinds augustus 1309), later de schepenbank Heze en weer later het bestuur van Rosmalen-zonder-Nuland.

In 1630 wordt Nuland verpand aan Rudolf van Stakebroek en krijgt het een eigen schepenbank. Nadat Rosmalen en Nuland meer dan 300 jaar binnen *Maasland* lief en leed met elkaar hebben gedeeld, wordt de reeds tussen 1505 en 1519 beproefde scheiding in 1630 definitief. Een nieuw *huwelijk* zou Nuland pas weer bij wet van 27 februari 1992 aangaan, en wel met de ‘*oude vlam*’ Geffen ...

Wellicht heeft Johan van Vladeracken, tijdens de jaren dat hij behalve Heer van Geffen ook Heer van Nuland was, het *kasteel van Geffen* binnen de *Singel* te Nuland (op nauwelijks 100 meter afstand van de Kerkstraat, die eeuwenlang de grens tussen Rosmalen en Nuland zou vormen) laten bouwen. Tot de

¹⁶ Mr. Johan Hendrik van Heurn, *Historie der Stad en Meyerye van ’s Hertogenbosch*, Eerste deel, Utrecht 1776, pagina 449.

verwoesting in 1795 zou dit kasteel het woonhuis van de Heer van Geffen dan wel zijn plaatsvervanger (de drost) blijven.

Aan Johan van Vladeracken zijn de Brabant-Gelderse oorlogen als schepen in de stad 's-Hertogenbosch (1476, 1483, 1489, 1494, 1497, 1501, 1506, 1511, 1515, 1519, 1522, 1525, 1528 en 1529) zeker niet ontgaan.

In de Kroniek van Molius¹⁷ treffen we een opmerkelijk verhaal aan over deze ook voor Rosmalen ellendige periode. Dit verhaal krijgt een extra accent door de mogelijk kwalijke rol die de echtgenote van Johan van Vladeracken daarbij heeft gespeeld:

Maarten van Rossum / 'De Brander'

¹⁷ *Kroniek van Molius, Een zestiende-eeuwse Bossche priester over de geschiedenis van zijn stad*, uitgegeven en vertaald door J.A.M. Hoekx, G. Hopstaken, A.M. van Lith-Frooglever Fortuijn en J.G.M. Sanders, Adr.Heinen Uitgevers, 2003, pagina 213-217

Strooptochten van de Geldersen voor 's-Hertogenbosch en het platbranden van de stadmolens

In het jaar des Heren 1512, het jaar waarin de Bosschenaren door de Geldersen verslagen werden, trokken enige Gelderse soldaten als plunderende rovers over hun grenzen naar het gebied van 's-Hertogenbosch. Na enkele dorpen, te weten Rosmalen en Hintham, te hebben platgebrand, verwoestten zij ten slotte schandelijk alles tot bij de poorten van de stad zelf, waarbij zij ook de stadsmolens in brand staken. Toen de poortwachter van de Hinthamerpoort, bevreesd voor de vijand, de poort wilde sluiten, werd hij door de Geldersen neergestoken en afgemaakt. Bij de komst van de vijandenschrokken de poorters op en snelden bij het luiden van de klok gewapend naar de muren. Er ontstond angst en beven in de stad. Verscheidenen probeerden over de muren heen en door de moerassen weg te vluchten, sommigen verborgen in kuilen die zij groeven, en in putten hun kleinoden, geld en dierbare bezittingen en bedekten die met zand. Anderen, in het vermoeden dat de stad belegerd of bestormd ging worden, hulden zich in kovens, schoren hun hoofden kaal en deden alsof zij monniken waren. Het gemmer en geweeklaag van de vrouwen waren zonder maat en hielden maar niet op en zo, dat de poorters, die het van zoveel geschreeuw op de zeuwen kregen, alle hoop om zichzelf en hun bezittingen te kunnen verdedigen lieten varen. In het raadhuis ontbrak het (om maar niet te spreken van trouweloosheid of bedrog van de magistraat) aan kruit voor het geschut. Het ontbrak aan kogels, zodat de poorters gedwongen werden met papier of ander goedkoop materiaal het geluid van geschut na te bootsen. Het ontbrak aan garnizoenssoldaten voor de verdediging van de stad. En zo kwam het dat allen aan hun behoud begonnen te wanhopen. Toen de Geldersen niemand, een enkele uitgezonderd, een uitval uit de stad zagen doen, bliezen zij ten slotte de aftocht en lieten de stad verder met rust.

Op afschuwelijke wijze plunderden zij de omliggende dorpen, aangezien zij niets ontzagen, heilig noch profaan, en overal doodden zij de bewoners of voerden hen gevangen met zich mee. Zij brandden zelfs een groot aantal dorpen af met kerk en al, waaronder Oss, Schijndel, Geldrop enz.

Omdat het bij de inval van de Geldersen in Brabant zo gegaan was, rees er bij de Bosschenaren een sterk vermoeden door wien toedoen zo'n grote ellende over de stad gekomen was. In die kwade tijd verbleef in 's-Hertogenbosch een vrouw van slechte faam. Zij werd door de poorters gegrepen en gefolterd en bekende dat zij door sommige vooraanstaande mannen van aanzien ingehuurd was om geheime brieven naar Bommel te brengen. Hierdoor waren de Geldersen vermeteler geworden, zodat ze er niet voor terugschrokken de Bosschenaren zo'n grote ellende te berokkenen. Deze vrouw heette Margaretha Botgat en verdiende de kost met de verkoop van appels en peren. De vrouw werd uit de gevangenis naar de Vismarkt gevoerd, op het schavot geplaatst dat op de Viosbrug bestemd is voor de bestraffing van misdadigers (in de volkstaal 'die caeck'). en gemarteld door stenen, kluiten afval en allerlei smerigheid naar haar te werpen. Door haar bekentenis werden sommige ingezetenen aangebracht en van verraad beschuldigd, maar zij verlieten heimelijk de stad en zochten zich elders een nieuwe woonplaats.

Constant ging in 's-Hertogenbosch het gerucht dat de vrouwe van Geffen en Nuland tevoren op de hoogte was geweest en heel goed geweten had van deze inval van de Geldersen tot bij 's-Hertogenbosch, ofschoon zij zelf in de stad woonde als vrouwe van meester Jan van Geffen, die op de Markt woonde dichtbij de Gevangenpoort. Daarom werd deze vrouwe door vrouwe Margaretha van Oostenrijk uit 's-Hertogenbosch ontboden en, omdat zij zich niet voldoende wist te zuiveren van verdenking van verraad, werd zij enkele dagen in verzekerde bewaring gehouden, tot zij op

voorspraak van edellieden en tegen betaling van een grote losprijs werd vrijgelaten en het haar werd toegestaan naar huis terug te keren.

Van Sasse van Ysselt geeft in *Taxandria* (1896, pag.181) en zijn *Voorname Huizen* (deel III, pag.313) over Anna van der Aa, de vrouw van Johan van Vladeracken, nog een bijzonder verhaal, dat hij aantrof in de *Collectie Boot* in het Rijksarchief te Utrecht: *Sy heeft heur beclaecht gehad van heur mans eedeldom ende afkomste, die daerom alle heure vrienden eerst ten eeten noyde ende liet vooreerst alleenlijck setten een soutvat opt tafel, seggende tegens haar, dat sy daarmede heur vrienden tracteeren soude.*

Groot is de heerlijkheid Nuland niet. Hetzelfde geldt voor Rosmalen. Van de 213 in 1480 bewoonde huizen staan er 145 in het Rosmalense deel en 67 in het Nulandse, samen voor nauwelijks meer dan 1000 inwoners. In 1526 worden er 290 huizen geteld, waaronder 2 kloosters met 98 paters en zusters (Annenborch en Koudewater).

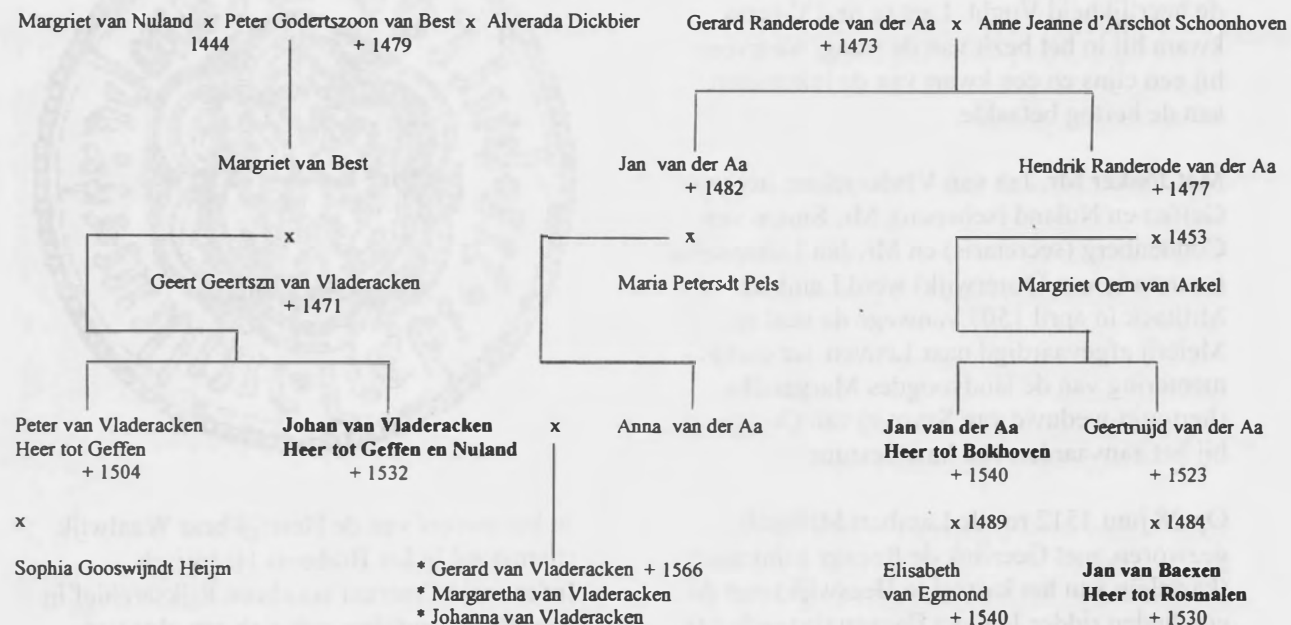
In 1515 maakt Leonaerd Cottreau met 'onze' Jan van Baexen (ridder en laagschout van 's-Hertogenbosch) een reis door de Meierij om verslag te kunnen doen over de erbarmelijke toestand die de oorlog met Gelre teweeg heeft gebracht. Van de eerder in Rosmalen getelde 68 huizen waren er nog maar 46 bewoond; van de 36 Nulandse huizen nog slechts 22. Betalingen aan brandschatting, roof, brand, vertering en gevangenschap hadden onze regio tot grote ellende gebracht. Pas na het verdrag van Venlo (1543) kon aan een duurzamere opbouw worden begonnen. Een nieuw zegel voor het Rosmalens bestuur (inclusief Nuland) wordt in 1544 gesneden.

Door zijn huwelijk met Anna van der Aa ontstaat er voor Johan van Vladeracken een familierelatie met Jan van der Aa, Heer van Bokhoven, en 'onze' Jan van Baexen. Het beknopt geneagram, dat bij dit artikel is gevoegd, geeft de familiebanden weer.

Johan van Vladeracken sterft op 30 augustus 1532 op een leeftijd van ongeveer 80 jaren. Voor hem die 14 mandaten als schepen en 3 als president-schepen verkreeg en daarnaast gedurende 14 jaren de functie van bestuurslid van de Lieve-Vrouwe Broederschap (waaronder tweemaal als proost) heeft bekleed, wordt natuurlijk ook een bijzondere requiemmis gehouden.

Van Johan en Anna zijn drie kinderen bekend: Johanna (erfdochter van Milheeze, gehuwd met Gijsbert Janszoon Pels), Margaretha (gehuwd met Everard van Doerne, heer van Deurne en Liesselt) en Gerard van Vladeracken. Gerard (die in 1566 te Nuland zal worden begraven) erft de rechten op de lage en middelbare heerlijkheid Geffen en het huis Nuland.

JOHAN VAN VLADERACKEN, JAN VAN DER AA EN JAN VAN BAEXEN - EEN FAMILIERELATIE

LAMBERT MILLINCK

Heer van Vught, 1505-1511

Jonker Lambert Millinck (kapitein der schutterij van den Ouden Voetboog) was een jongere broer van Jan Millinck (heer van Waalwijk, Eethen, Meeuwen en Babiloniënbroek), zonen van ridder Lambrecht Adamsz Millinck (sinds 1430 heer van Waalwijk) en Agnes van Zoelen (als echtgenote van deze Lambrecht Millinck wordt ook Machteld van Haren genoemd). Hij was schepen van 's-Hertogenbosch in de jaren, 1502, 1506, 1510 en 1515.

Lambert Millinck bekleedde het ambt van laagschout van 's-Hertogenbosch van 10 september 1477 tot 12 juli 1498 en werd in deze functie achtereenvolgens opgevolgd door Philip Hinckaert (12 juli 1498 tot 4 oktober 1505), Jan van Schoonvorst (5 oktober 1505 tot 19 februari 1509) en Jan van Baexen, heer tot Rosmalen (24 februari 1509 tot 25 december 1529).

Zoals hiervoor al eerder vermeld verwierf hij in 1505 van Philips de Schone de rechten over de heerlijkheid Vught. Laat in de 15^e eeuw kwam hij in het bezit van de waag, waarvoor hij een cijns en een kwart van de inkomsten aan de hertog betaalde.

Met Jonker Mr. Jan van Vladeracken, heer van Geffen en Nuland (schepen), Mr. Simon van Coudenberg (secretaris) en Mr. Jan Lombaertrts (secretaris van Oisterwijk) werd Lambert Millinck in april 1507 vanwege de stad en Meierij afgevaardigd naar Leuven, ter complimentering van de landvoogdes Margaretha (hertogin-weduwe van Savoye) van Oostenrijk bij het aanvaarden van haar bestuur.

Op 28 juni 1512 reisde Lambert Millinck, gezworen, met Geerlink de Roover Edmonszt (kastelein van het kasteel te Heeswijk) met de edellieden ridder Jan van Baexen (laagschout), Mr Jan van Vladeracken (heer van Geffen en

president), Martinus van Campen (raadsheer), Mr Simon van Coudenberch (stadssecretaris) en Jan van Kessel (schout van Boxtel) naar Turnhout om keizer Maximiliaan, voogd van de minderjarigehertog Karel, "aldaar wezende, vanwege de stad te begroeten en over het stadsaandeel in de oorlogskosten met Gelderland te spreken.

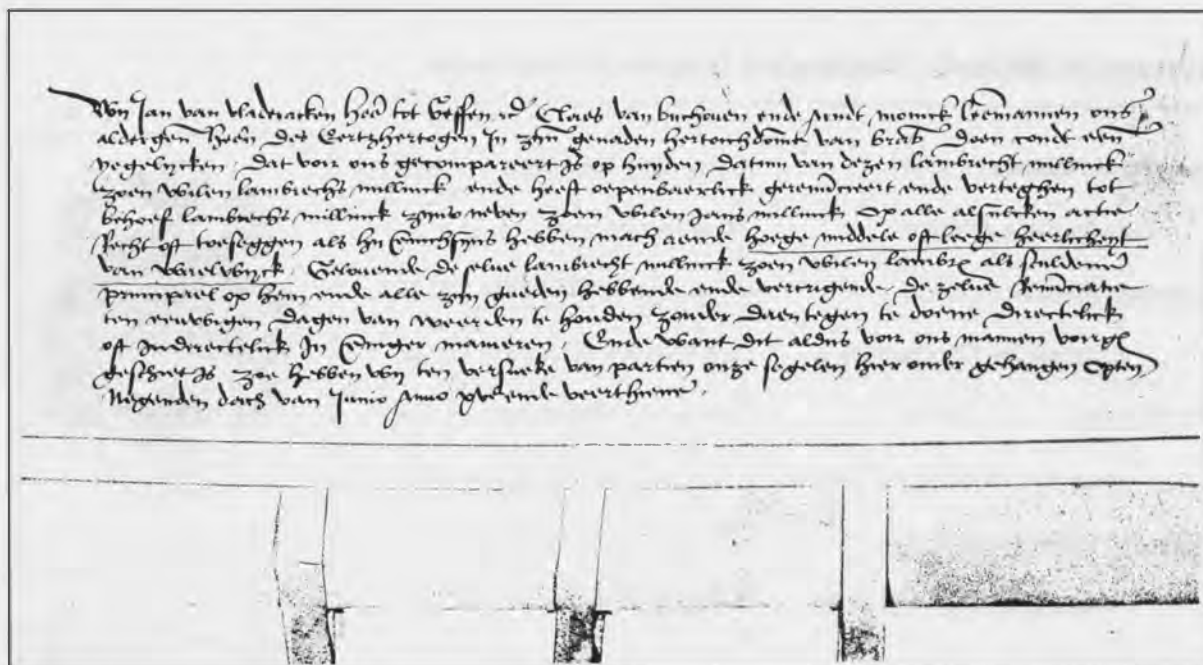
Lambert Millinck was getrouwd met Lutgarda van den Velde en stierf op 18 september 1519. Hij werd, als zwanenbroeder, op de 24ste van diemaand plechtig door de Illustre Vrouwen-Broederschap begraven.

Lutgarde / Luitgard was een dochter van Leonis Gijsbertsz van den Velde en Catharina Celen van Gerwen uit Helmond. Zij stierf op 22 juli 1527.

Lambert en Lutgarde werden begraven in de R.K. kerk te St.-Michielsgestel met de kwartieren: Millinck, Zoelen (Haren, volgens Bloys van Treslong Prins), Velden en Gerwen.

In het archief van de Heerlijkheid Waalwijk (berustend in het Brabants Historisch Informatie Centrum voorheen Rijksarchief in Noord-Brabant) bevindt zich een akte van enkele leenmannen van Brabant betreffende

aanspraken van Lambert Millinck. Hierin doet Lambrecht Millinck, wijlen Lambrechts zoon, ten behoeve van zijn neef Lambert Millinck, wijlen Jans zoon, afstand van zijn aanspraken op de heerlijkheid Waalwijk. Aan dit charter, gedateerd 9 juni 1514 (inv.nr.20), hangt o.a. het persoonlijk zegel van Jan van Vladeracken, Heer tot Geffen (zie pagina 12).

Over de aanspraken op de heerlijkheid Vught wordt hier niet meer gesproken, om de eenvoudige reden dat deze heerlijkheid immers, evenals de heerlijkheid Rosmalen, in 1511 door de stad 's-Hertogenbosch al was ingelost.

Geneagram Millinck / Vladeracken binnen een Stamreeks

CORNELIS GLYMES VAN (ZEVEN)BERGEN

Heer van Berlicum, 1505-1508

In 1505 verkrijgt de Heer Cornelis van Zevenbergen door koop het pandheerschap over de heerlijke rechten van Berlicum en Schijndel. De nieuwe pandheer van Berlicum fungeert als een soort plaatselijk hertog. Daar hij echter meestal elders vertoeft, stelt hij ter plaatse een vervanger aan. Deze drossaard of openbaar aanklager treedt dan op in alle burgerlijke en straffelijke zaken. Hij wordt hierin bijgestaan door de plaatselijke schepen- of rechtbank, bestaande uit zeven schepenen. Deze laatsten zijn gewone dorpsbewoners, benoemd door de Heer. Omdat de meeste van hen noch lezen noch schrijven kunnen, wordt er voor de correspondentie een secretaris of schrijver aangesteld. Dikwijls fungeert deze ook als notaris. In Berlicum behoort het secretariaat niet tot de heerlijke rechten van de plaatselijke Heer.¹⁸

Cornelis Glymes / van Bergen (op Zoom) / van Zevenbergen werd geboren te Wouw en in de slotkerk aldaar op 1 april 1458 gedoopt. Hij was het 9^e kind van Jan II van Glymes, bijgenaamd Jan Metten Lippen, en Margaretha de Saint-Simon (*'la belle blanche'*). Vader Jan II heeft de 'reputatie' wel 50 kinderen verwekt te hebben.

In november 1480 lagen de Brabanders, aanhangers van de Bourgondische partij, in de omgeving van Escharen, van waaruit zij het Graafse kasteel en de stad belegerden. De stad Grave werd door de Bosschenaren ingenomen en van een sterke bezetting voorzien. Cornelis van Bergen-Glymes werd er tot bevelhebber aangesteld.

¹⁸ Voor het eerste gedeelte van dit artikel is o.a. dankbaar gebruik gemaakt van een concept-tekst geschreven door wijlen Wim van der Heijden in een bewerking door Albert Pennings (Bestuurslid van de Heemkundekring 'De Plaets' te Berlicum).

Cornelis, door zijn vader aanvankelijk bestemd voor de geestelijke stand, huwde in 1481 met Maria Margaretha / Magdalena van Strijen, dochter van Aernt / Arend van Strijen, Heer van Zevenbergen, en Maria van Vianen.

Toen weduwnaar en vader Aernt met zijn oudste dochter Maria in 1481 van een jaarmarkt te Antwerpen naar huis keerde, hadden zich krijgsmannen uit Bergen op Zoom langs de kant van de weg opgesteld. Aernt zat in een reiswagen en Maria reed te paard, begeleid door een edelman. Toen de stoet passeerde sprongen deze krijgsmannen tevoorschijn en verklaarden Aernt en Maria gevangen. Plotseling verscheen ook Cornelis en na enkele dagen huwde Maria *uit vrije en libere wil* met haar ontvoerder. Dit zeer tegen de wil van Aernt, die haar ontferde.

Toen Cornelis van Bergen (overste-kapitein van een leger ruiters en voetvolk) in 1482 gewond raakte in de slag bij Tienen tegen de Luikenaars, werd hij wegens zijn verdiensten en moed tot ridder geslagen. Dit gebeurde door Adolf van Kleef en van de Marck, heer van Ravestein. Vervolgens werd Cornelis voor de Grote Raad gedaagd wegens voornoemde schaking en werd hij tot verbanning veroordeeld. Daarbij werd hij tevens verbeurd verklaard van al zijn goederen. Toen tot uitvoering van het vonnis zou worden overgegaan, vroeg Cornelis nederig om gratie. Wonderwel, alsof het afgesproken was, werd die op 11 juni 1483 verleend. Na juridisch getouwtrek werd ook het huwelijk geaccepteerd.

Door zijn huwelijk met erfdochter Maria van Zevenbergen kreeg hij o.a. de leengoederen Heemskerk en Grevenhoeck.

Van Maximiliaan van Habsburg is hij raadsheer en kamerling en van Philips de Schone maarschalk. Als Cornelis bijna 30.000 Vlaamse ponden van Philips te vorderen heeft, verpandt Philips de Schone op 6 augustus 1486 de stad Grave en het Land van Cuijk aan zijn

maarschalk en goede vriend. Cornelis en zijn rechtsoptolgers zouden voortaan als drossaard en kapitein de ambtmannen en beschermers van het slot Grave, de stad Grave en het Land van Cuijk zijn.

Na haar vaders overlijden werden aan Maria de heerlijkheden Ranst, Heesbeen, Noordeloos en Oosthuizen, al diens goederen te Vianen, het Hof van Lier en de heerlijkheid en het kasteel van Zevenbergen toebedeeld.

In de stad 's-Hertogenbosch laat Cornelis voor zijn echtgenote in de Keizerstraat het Hof van Zevenbergen bouwen. Het is een voor die tijd modern huis met uitgestrekte tuinen. In 1494 komt Cornelis in bezit van het kasteel Croy en vervolgens in 1499 van Heeswijk en Dinther. Op 2 mei 1500 wordt Cornelis van Bergen te Brussel opgenomen in de Orde van het Gulden Vlies.

Zoals vermeld verwierf Cornelis in 1505 de heerlijkheid van Berlicum, Middelrode en Kaathoven en die van Schijndel. Hij was in de Meierij van 's-Hertogenbosch en daarbuiten een man van groot aanzien geworden. Tijdens de Gelders-Brabants oorlog is hij een van de belangrijkste legeraanvoerders. Alom werd hij om zijn krijgsdaden en prestaties geëerd. In feite trad Cornelis van Bergen als heer van Zevenbergen op en fungeerde hij ook als gouverneur en drost van de Stad Grave en het Land van Cuijk.

Reeds kort na de aankoop van de Heerlijkheid Berlicum overlijdt Cornelis van Bergen-Glymes (waarschijnlijk vóór 26 januari 1508) in zijn geliefkoosd kasteel te Grave. Zijn vrouw en haar kinderen behouden de heerlijkheden ter tocht (= vruchtgebruik), terwijl zijn oudste zoon Maximiliaan deze ter erfrecht verkrijgt.

Vrouwe Maria maakt nog vele jaren gebruik van haar vruchtgebruik. Een laatste vermelding van haar treffen we aan in 1527, als er sprake is van een hoeve in de Kameren te Heeswijk,

eigendom van de weduwe van wijle Heer Cornelis van Zevenbergen en haar zoon Cornelis. In 1529 overlijdt zij op haar kasteel te Heeswijk.

Uit ridder Cornelis van Bergen en zijn vrouw Maria van Strijen werden meerdere kinderen geboren, waaronder hun zonen Maximiliaan (heer van Zevenbergen, Merlet, Heeswijk e.a., gehuwd met Anna van de Gracht), Leonard, Hendrik, Cornelis (kannunnik, bisschop van Luik) en Antonius (abt van St.Bertin) en hun dochters Maria (op 27 februari 1513 gehuwd met Louis de Ligne Brabancon), Margaretha (op 12 oktober 1500 gehuwd met Floris van Egmond, graaf van Buren en Leerdam, Heer van IJsselstein, St.Maartensdijk, Kortgene, Cranendonck en Jaarsveld) en Elisabeth.¹⁹

Martien Veekens

Het Wapen der Glymes

¹⁹ Gebruikte bronnen: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, Negende deel, Leiden 1933, kolom 51-54; C.J.F. Slootmans, *Jan Metten Lippen*, 1945, pagina 61-66; M.P.J. van den Brand, *Het Land van Cuijk oorlogsgebied onder pandheer Cornelis van Bergen*, in: Merlet, 37^e jrg (2001) nummer 2, pagina 31-42.

DE KATTENBOSCH: EEN UNIEKE WIJK

De Kattenbosch: een unieke wijk.

In mijn jonge jaren, toen ik nog geen Rosmalenaar was, las ik in mijn toenmalig dagblad *De Stem* verhalen over een bijzonder bouwproject in Rosmalen, waar vooral het woord gezamenlijkheid in terug te vinden zou zijn. Later, toen ik vanuit Hintham met diverse teams meestreed in het roemruchte Rosmalens schoolvoetbaltoernooi, viel het mij op dat de deelnemende teams van iedereen mochten verliezen, maar niet van de *Kattenbosch*. De karakteristieke wijk met zijn grijze betonblokken en zijn ogenschijnlijke beslotenheid, de namen *Nieuw Jeruzalem*, *kibboets*, *kashba*, hebben mij altijd nieuwsgierig gemaakt, temeer omdat de mensen uit die wijk die ik links en rechts ontmoette, zich niet van andere Rosmalenaren onderscheidden. Dus toch maar eens op onderzoek uitgegaan. Tot mijn verbazing kon ik in het archief van *Rosmalla*, zo kundig op internet te vinden, geen informatie vinden. Frans Govers, lid van onze kring, bracht mij in contact met Kees Wuisman en Loek Zweekhorst, bewoners en *deelnemers* van de *Kattenbosch*. Gelukkig had ik niet zoveel moeite om de *Kattenbosch* te vinden als indertijd Loek Zweekhorst. Hij wilde zich destijds verlossen op de plek waar zijn toekomstige woning zou komen te staan. Later kwam hij erachter dat die romantische plek zich op *De Hoef* bevond! Aan de hand van het enthousiaste en gezellige verhaal van Kees en Loek probeer ik een beeld te geven van wat de *Kattenbosch* is en hoe het zo gekomen is.

Vooraf nog deze opmerking. In de brochures die ik heb mogen inzien, wordt het gebied waarover we het hebben, steeds aangeduid als een perceel, liggend in de *Hondsberg*. De naam *Kattenbosch* wordt spoedig gebruikt. Voor de historische betekenis ervan verwijst ik u graag naar de *Rosmalla* van september 2001,

waar Wim Veekens een uitvoerig artikel wijdt aan deze naam.²⁰

Het zal aan het eind van de jaren 60 zijn geweest. Een roerige tijd, wereldwijd. Architect Frans van Dillen en opbouwwerker Karel Richel, beide woonachtig in de Bossche wijk *Kruiskamp* rijden regelmatig samen naar bijeenkomsten van de toenmalige *Kunstraad* in hun stad. Ze praten daarbij vaak over hun wijk: allemaal dezelfde huizen, de deur aan dezelfde kant in dezelfde kleur, de stopcontacten overal op dezelfde plaats, daardoor de tv overal op dezelfde plek en dus ook de bank. Of je nu twee of vijf kinderen had, hobby of niet, je kreeg een woning toegewezen en daar was je blij mee. Eenvormigheid troef, niet verwonderlijk in die tijd: zo snel mogelijk zoveel mogelijk woningen bouwen. Uit hun gesprekken ontstond het idee om woningen te realiseren naar de wensen van de bewoners zelf. Beide heren zochten in hun omgeving naar mensen met dezelfde ideeën en dromen. Die bleken er veel te zijn. De eerste gesprekken vonden plaats in *Metropole* aan de Orthenseweg.

Al snel bleek dat het niet alleen om de eigen woning ging, wat de mensen onrustig maakte, maar ook de directe woonomgeving en daarmee samengaand de sfeer onder elkaar. Woorden als *samenwerking*, *gemeenschap* en *solidariteit* rolden over de tafel. Er werd een heuse *Stichting Bouwgemeenschap* opgericht, het was inmiddels 1970. In groepjes trok men op zoek naar geschikte locaties. 's-Hertogenbosch zelf, Helvoirt, Vught, Vlijmen, overal werd gekeken. Ook in Rosmalen. Daar trof de stichting een enthousiast luisterend oor in

²⁰ Wim Veekens, *Kattenbosch, een oud Rosmalens toponiem met een verhaal*, in *Rosmalla*, jrg. 11, nr. 2, September 2001, pagina 25 t/m 39.

wethouder Van der Valk. Rosmalen, toen al vooruitstrevend, was bereid niet al te behoudend om te springen met de bouwvoorschriften. Er was een goede bouwlocatie voorhanden in de *Hondsberg*.

In een enquête werd onderzocht wat de wensen waren van de deelnemers aan het project. Dat waren er toen al zo'n 20. Het doel was *woningen op maat* te bouwen, rekening houdend met ieders individuele wensen. Architect Van Dillen werd ingeschakeld voor het bouwplan. Hij ontwierp drie basistypen woningen. Niet één is er daadwerkelijk zo gebouwd. Iedere bewoner koos voor een eigen variatie op de grondvorm, met name binnenshuis. Wie wel eens bij iemand op bezoek is geweest in de *Kattenbosch* of er zelf woont, ziet het meteen: de ruwbouw is bij iedereen hetzelfde, maar de inrichting verschilt erg veel. Er is volop ruimte, maar het aantal kamers verschilt. Ieder richt haar of zijn woning in zoals hij zelf wil en kan die ook gemakkelijk veranderen, als bijvoorbeeld de kinderen de deur uitgaan. Zo zijn er ook woningen

met en zonder bovenverdieping. Bij de genoemde enquête bleek dat 30% van de bewoners behoefte had aan een garage vlak bij huis, dus werden er ook maar zo'n 30 garages gebouwd, de rest van de auto's staat op de

parkeerplaatsen.

De huizen werden verkocht door *Boumij-Vastgoed* uit 's-Hertogenbosch. *Bouwbedrijf Boumij*, later *Nijssen*, verrichtte de meeste bouwhandelingen. Om aan de wensen van de bewoners tegemoet te kunnen komen, werd een financieel adviesbureau uit Liempde in de arm genomen. Er werd in die tijd door de bewoners regelmatig overlegd met alle betrokken instanties. De *Stichting Bouw-gemeenschap* werd echt gevoed door de (toekomstige) bewoners zelf.

In totaal werden zo'n 100 woningen gebouwd, in vier fasen. In februari 1974 werd het hoogste punt bereikt van de eerste fase, in juni van datzelfde jaar werd de eerste woning in gebruik genomen. De bewoners van de eerste 54 woningen maakten gezamenlijk een wandkleed voor de eerste baby die in oktober van datzelfde jaar in de *Kattenbosch* werd geboren. Op dat wandkleed is ook het wapen van Rosmalen te zien, dus men voelde zich vanaf het begin *dorpsgenoot*.

Toen eenmaal de eerste bewoners hun huizen betrokken, bleek al snel dat het idee van woongemeenschap bijna letterlijk werd opgevat.. Meestal is het zo, dat je, als je een nieuwe woning betreft, je kennis gaat maken met de burens. Je doet van alles om in de nieuwe omgeving te wennen. Dat was in de *Kattenbosch* voor de eerste lichte bewoners wel even anders. Als je twee of drie jaar met elkaar vergaderd hebt, in allerlei commissies hebt samengewerkt, ken je niet alleen elkaar, maar ben je vanzelf elkaars vriend geworden. Mensen kwamen kijken naar hun toekomstige stek en wandelden daarbij rustig door alle hoeken van de wijk. Dat moest wel, anders kon de beoogde locatie niet bereikt worden. Een van de eerste kijkers was burgemeester Molenaar en zijn vrouw. Zij waren al net zo benieuwd als de kersverse huizenbezitters.

Bijzonder aan de geschiedenis van de *Kattenbosch* is natuurlijk het gemeenschappelijk bezit van *De Boerderij*. Deze voormalige boerderij van de familie Hanegraaf werd door de stichting aangekocht voor gezamenlijk gebruik. De banken bleken graag bereid een extra hypotheek te verschaffen, wat de bewoners natuurlijk goed uit kwam. Om deze boerderij goed te kunnen beheren werd een speciale vereniging opgericht. Dat betekende dus ook weer veel vergaderen, maar daar maalden de *Kattenbosschers* niet om: formele en informele contacten vierden immers hoogtij. De boerderij werd met hulp van een werkgelegenheid stimulerende maatregel opgeknapt. Dat was ook wel nodig: de net na de oorlog gebouwde boerderij was bij aankoop nog een echt bedrijfsgebouw met stallen en bijgebouwen. Het woonhuis was in 1955 aangebouwd.

Allerlei activiteiten werden in en vanuit *De Boerderij*, door de wijk graag genoemd *onze huiskamer*, georganiseerd: buurtwerkplaats, gebruik aanhanger of betonboormachine, kindertheater, Sinterklaasfeest, oud en nieuw, carnaval, filmclub, jeu de boule (Janboel), eethuisje, moestuin. Niet te vergeten het

jaarlijkse zomerfeest, wat nog steeds plaatsvindt en waarvoor nog steeds veel belangstelling bestaat. Overigens kunnen nu ook buitenstaanders gebruik maken van de voorzieningen in *De Boerderij*. Het gebouw moet natuurlijk wel betaalbaar blijven.

Ook heel bijzonder is natuurlijk het gezamenlijke eigendom en beheer van het groen in en rond de wijk. Er werden aanvankelijk goede afspraken gemaakt over dat beheer, maar die zijn inmiddels wel wat verwaterd. Een en ander is eigenlijk nooit goed vastgelegd en nieuwe bewoners hebben begrijpelijk niet altijd evenveel begrip voor vage tradities. In ieder geval is er een groencommissie die in overleg met de gemeente ervoor zorgt dat alles er keurig uitziet. Opvallend is daarbij het gebruik van de natuurlijke hoogteverschillen in het terrein. Zo ook de mooie afwisseling van snelle en langzame groeiers onder de bomen.

In de wijk bestaan allerlei codes, die de oudste bewoners nog wel kennen, maar die eigenlijk nooit vastgelegd zijn. Je moet dan denken aan het gebruik van de gemeenschappelijke groenvoorzieningen, het parkeren, de zorg voor elkaar, de kleur van het schilderwerk en de betonblokken. Helaas verwateren ook die mooie gebruiken enigszins.

Door de wat geïsoleerde ligging en het bijzondere uiterlijk, maar waarschijnlijk nog meer door de verhalen en geruchten die de ronde deden in het *oude* dorp Rosmalen, bestond in de eerste jaren wel enige afstand tussen de autochtone bewoners en de nieuwkomers uit de *Kattenbosch*, onder wie bovendien nogal wat Bosschenaren. Dat veranderde echter aanzienlijk toen leden van onze *Harmonie Sint-Cecilia de Kattenbosch* in trokken om te collecteren voor hun nieuwe uniformen. De opbrengst was dermate groot dat als dank er een aparte rondwandeling gemaakt werd!

Het is duidelijk: de *Kattenbosch* is een wijk waar nog steeds een grote saamhorigheid heerst. Niet alleen tijdens de voorbesprekingen en de bouw werd heel veel samengewerkt, maar er werd en wordt nog steeds van alles georganiseerd vanuit een natuurlijke behoefte aan samenleven. Niet verwonderlijk voor wie zich de maatschappelijke bevoegenheid uit de jaren 70 herinnert. Nog steeds bestaat een nieuwsbrief, *de Kattebel*, waarin allerlei commissies en werkgroepen verslag uitbrengen van hun activiteiten en plannen. Opmerkelijk is dat 7 á 8 jonge mensen die in de *Kattenbosch* geboren en opgegroeid zijn, er inmiddels weer teruggekeerd zijn, nu om zelf met hun gezin deel te nemen aan de sfeer in de wijk, die er nog steeds is, al verandert die natuurlijk wel enigszins, nu de individualisering heeft toegeslagen.

De *Kattenbosch*, een uniek stukje Rosmalen, ja, zelfs een uniek stukje Nederland, met name door de manier waarop men voor elkaar garant stond en staat.

Gerrit Mol

HERKOMST NAMEN VAN DAGEN EN MAANDEN

Deze zijn niet zo maar uit de lucht komen vallen. De naamgeving is voornamelijk toe te schrijven aan landen met een rijke historie en een hoog cultureel niveau. En dan moeten we denken aan de Egyptenaren, de Grieken en de Romeinen, die nu eens dezelfde dan weer een andere naam voor de desbetreffende maand of dag hadden. Onze huidige naamgeving is van Romeinse oorsprong, zij het dat enkele hiervan intussen zijn vervangen door namen van Germaanse goden. In zover mogelijk, vermeld ik hier de naamgeving van de Egyptenaren, de Grieken en de Romeinen en zo nu en dan kijk ik even over de grens bij onze naaste burens.

DE NAMEN VAN DE DAGEN

Zondag

Egyptenaren: naar de zon.
Grieken: naar de zonnegod Helios
Romeinen: dies solis (dag van de zon)
De Fransen: Dimanche. Mij onbekend waarvan afgeleid.²¹

Maandag

Egyptenaren: naar de maan.
Grieken: naar de maangodin Selene.
Romeinen: wederom naar de maan zelf.
Dies lunae (dag van de maan).
De Fransen (Romaans) Lundi is duidelijk afgeleid van luna.

Dinsdag

Egyptenaren: naar de planeet Mars.
Grieken: naar de oorlogsgod Ares.
Romeinen: naar de oorlogsgod Mars.
Germanen: Diestag of Tiestag, afgeleid van Tiu, Germaanse hemelgod.
Is vervormd tot Dinsdag.
Fransen: Mardi afgeleid van Mars.

²¹ Wim Veekens: Dimanche < kerklatijn: 'dies dominica' = de dag van de Heer

Woensdag

Egyptenaren: naar de planeet Mercurius en naar de Romeinse god van de handel en winst, ook god der dieven. Hij is afgebeeld met gevleugelde voeten en een staf in de hand.
Grieken: naar de god Hermes.
Romeinen: ook naar Mercurius.
Germanen: naar de god Wodan.
Fransen: Mercredi, afgeleid van Mercurius.

Donderdag

Egyptenaren: naar de planeet Jupiter.
Grieken: naar Zeus. hemera Diou (dag van Zeus)
Romeinen: naar Jupiter.
Dies Jovis (dag van Jupiter).
Germanen: naar de oorlogsgod Donar of Thor.
Engels: Thursday.
Fransen: Jeudi, afgeleid van Jovis.

Vrijdag

Egyptenaren: naar de god Venus
Grieken: naar de godin Aphrodite.
Romeinen: naar de godin Venus.
Germanen: naar de godin Freia.
Fransen: Vendredi, afgeleid van Venus.

Zaterdag

Egyptenaren: naar Saturnus, god van de landbouw en later ook van de tijd en ook naar de met ringen omgeven planeet.
Grieken: naar de god Kronos.
Romeinen: naar Saturnus.
Engels: Saturday
Fransen: Samedi. Afleiding mij eveneens onbekend.²²

²² Wim Veekens: Samedi < volkslatijn: 'sambati dies' = de dag van de sabbat

DE NAMEN VAN DE MAANDEN

Ook deze zijn van Romeinse oorsprong. In de periode voorafgaande aan Julius Ceasar telde een jaar tien maanden en was Maart de eerste maand van het jaar. Door de wijziging, die met name toegeschreven wordt aan Julius Ceasar, zij het dat ook anderen hiertoe minstens een steentje hiertoe hebben bijgedragen, veranderde de namen van de maanden met een rangnummer niet. Aan het feit dat Maart voorheen de eerste maand van het jaar was, herinnert ook nog dat Februari, toentertijd de laatste maand van het jaar, een schrikkel dag kon hebben, ten einde de kalender parallel te laten lopen met de stand van de zon. We gaan uit van de naamgeving zoals die was vóór de vermelde wijziging. De in hoofdletters gedrukte woorden zijn Nederlandse benamingen van de maanden.

Maand 1:

Maart (*Martius*) naar de Romeinse god Mars (god van de oorlog)-LENTEMAAND

Maand 2:

April (*aprilis*) afgeleid van *aperire*, dat openen betekent. Volgens anderen zou het afgeleid zijn van het bijv. nw *aprieus*, hetgeen zo iets betekent "als door de zon beschenen". GRASMAAND

Maand 3

Mei (*Maius*) genoemd naar de godin *Maia*, de moeder van Hermes. Of afgeleid van *majores* (voorouders). BLOEIMAAND

Maand 4:

Juni (*iunius*) genoemd naar de godin *Juno*, de gemalin van Jupiter. ZOMERMAAND

Maand 5:

Juli (*quintilis*) de oorspronkelijke naam, die later door Julius Ceasar veranderd werd in Juli, de maand waarin hij is geboren. HOOIMAAND

Maand 6:

Augustus (*sextilis*) afgeleid van *sex* = zes was de oorspronkelijke naam, die echter door keizer Augustus werd veranderd in Augustus. OOGSTMAAND

Maand 7:

September (afgeleid van *Septem* = zeven) HERFSTMAAND

Maand 8:

Oktober (afgeleid van *octo* = acht) WIJNMAAND

Maand 9:

November (afgeleid van *novem* = negen) SLACHTMAAND

Maand 10:

December (afgeleid van *decem* = tien) WINTERMAAND

Januari en februari waren oorspronkelijk de laatste maanden van het jaar. Bij de kalenderhervorming ten tijde van Julius Ceasar werd januari de eerste maand van het jaar en februari de tweede.

Januari 1:

Genoemd naar de tweekoppige god *Janus*, god van de oorlog en tijd, een god met twee aangezichten, die aldus het vermogen had om op 1 januari tegelijk naar het voorbij en het komende jaar te kijken. Symbolisch de god van alle begin. De eerste maand van het jaar en de eerste dag van die maand zijn aan hem gewijd. LOUWMAAND. Misschien hangt deze naam samen met louwen (looien) zodat in de naam een bezigheid of bedrijf zou worden aangeduid, zoals de slachtmaand november.

Februari 2:

Ontleend aan "*februare*" wat reinigen of zuiveren betekent. In die periode werden de reinigingsfeesten gevierd. SPROKKELMAAND.

Harry Coppens

DE MOLEN VAN DUFFHUES

V.l.n.r.: N.N., Jo Duffhues, Theodora Laheij, Pieter Duffhues en Betsie Duffhues

Een lust voor het oog

Nederland is een land, dat bekend staat om zijn tulpen, kaas en niet in het minst zijn molens. Er is bijna geen plaats of dorp, waar geen molen staat of heeft gestaan. Rosmalen vormt daarop geen uitzondering!

De molens zijn een lust voor het oog, passen in elk landschap en verhogen de schoonheid ervan. Wie kent niet de majestueuze molen van de familie Van Lith, die al sinds 1732 bij ons in het dorp staat en er nog lang zal zijn, omdat de Gemeente de molen in eigendom heeft en het onderhoud verzorgt? Vraag je de huidige inwoners van onze woonplaats echter naar 'de molen van Duffhues', dan is alleen de oorspronkelijke plaatselijke bevolking nog op

de hoogte van het vroegere bestaan van onze "achtkanten bovenkruier"! Reden voor mij me eens te verdiepen in de oudere geschiedenis van de molen en te proberen iets meer erover in de herinnering terug te roepen. Verwacht a.u.b. geen uitgebreide studie van wat er in het verleden allemaal kan zijn gebeurd. Het zoeken is enorm tijdrovend en bovendien erg kostbaar. De omstandigheden lieten en laten dat helaas niet toe. Ik heb me daarom moeten beperken tot wat ik heb gehoord van vrienden en kennissen, en tot wat ik uit schaarse familiegegevens heb kunnen halen.

Het molenaarsgeslacht Duffhues

Petrus Stephanus - bij velen beter bekend als Pieter Duffhues - was een telg uit een echt

molenaarsgeslacht! Hij was de tweede zoon uit het huwelijk van Johannes Bernardus Antonius Duffhues, geboren op 2 februari 1840 in Megen en overleden op 22 juni 1908 in Heeswijk. Zijn moeder was Elisabeth Coppens, geboren te Veghel op 4 september 1837 en overleden in Dinther op 27 januari 1903.

Pieter's vader en grootvader waren beiden ook molenaar / winkelier, terwijl twee broers van hem het molenaarsvak beoefenden in Schijndel en Heeswijk / Dinther. Hij trouwde op 6 september 1902 met Theodora Maria Laheij in Rosmalen. Uit dit huwelijk werden geboren

Johannes
Maria (Jo),
Elisabeth
Cornelia
Johanna
(Betsie) en
Wilhelmus
Johannes
Stephanus
(Wim), die
reeds op de
zeer
jeugdige
leeftijd van
22 jaar
overleed op
18 oktober
1930. Zoon
Jo en
kleinzoon
Wim ('de
mulder')
hebben zijn

levenswerk voortgezet!

De familie was derhalve bijna 180 jaar (van 1817 tot 1996) actief als molenaar in Megen, Veghel, Heeswijk / Dinther en Rosmalen.

Oprichting van de windgraanmolen

In de archieven van Rosmalen vond ik een brief van Pieter Duffhues aan Burgemeester en Wethouders van de gemeente Rosmalen,

waarin hij aangeeft "voornemens" te zijn een windgraanmolen op te richten in wijk B, kadastraal bekend Sectie F nr. 2523 en waarin hij officieel het college vraagt hem een vergunning te verlenen. Hij verklaarde tevens dat "binnen een kring van 200 meter van de plaats waar de inrichting zal worden gemaakt geene gebouwen of lokalen aanwezig zijn, bestemd tot ziekenverpleging, uitoefening van den openbaren eeredienst of scholen". Hij deed dit verzoek op 12 augustus 1902 en kreeg de vergunning op 28 september 1902, mede op grond van een verklaring van 3 september van "Rijkstoezicht op Fabrieken en Werkplaatsen",

Toen de molen nog in Drachten stond

dat de windgraanmolen voldeed aan de eisen van de veiligheidswet.

Pieter Duffhues kocht de molen in Drachten van de familie Durksz. Helaas is er niet veel te vinden over de verkoop op zich, het afbreken en het transport naar Rosmalen. Geen notariële acte over de verkoopsom, alleen een acte van 6 november 1902 over de verkoop van het molenerf, waar de molen gestaan heeft.

In een boek uit 1944 over de geschiedenis van Smallingerland (de gemeente waarvan Drachten de hoofdplaats is) staat vermeld, dat de korenmolen (roggemolen) is afgebroken en herbouwd in Rosmalen. Uit het boek is ook af te leiden dat Drachten in de 17de en 18^e eeuw een zestal molens had, die werden gebruikt voor het zagen van hout, het malen van rog, mosterdzaad, schors voor de leerindustrie, het pellen van gort en het malen van mais voor de productie van veevoer.

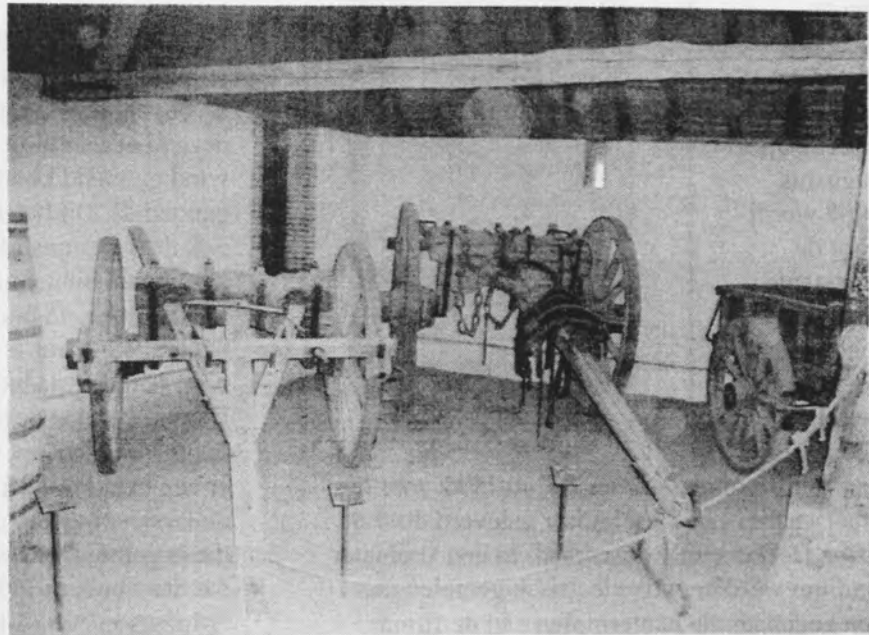
Schepen vanuit Amsterdam en Rotterdam voerden mais aan, die werd verwerkt tot koeken. Bij de firma Durksz reden meelwagens aan en af naar de boeren en bakkers in Drachten en verre omgeving.

Zeer aannemelijk is, dat de opkomende industrialisatie en de daaraan gekoppelde mechanisatie een geweldige invloed hebben gehad op het verdere bestaan van de diverse molens. Immers tegen de snelheid, waarmee de machines

hun werk deden kon geen molen concurreren. Dat zou ook een reden kunnen zijn dat Pieter Duffhues daar de molen heeft kunnen kopen. Helaas weten we, zoals al eerder vermeld, niets over de verkoop op zich, de afbraak en transport naar Rosmalen.

Ik kreeg een suggestie, dat de molen misschien voor een symbolisch bedrag is verkocht, bijvoorbeeld één florijn, met de verplichting zélf voor afbraak en transport te zorgen. Een notariële acte heb ik tot dusver ondanks alle hulp die mij is geboden, niet kunnen vinden. Ik ga er vanuit, dat het transport in ieder geval over water heeft plaatsgevonden tot de loshaven in 's-Hertogenbosch en vandaar met

een mallejan of een boomwagen verder is vervoerd naar ons dorpje. De mallejan is een kar die meestal uit 2 grote wielen, een gebogen as en een lange dissel bestaat en die wordt gebruikt om bomen en andere lange, zware voorwerpen te vervoeren. Er bestaan echter nogal wat variëteiten volgens Internet. Hij wordt doorgaans door twee paarden getrokken. Hoe dat hier gebeurd is, vertellen de annalen niet.

Boomezel - Mallejan (Museum Bokrijk, 21 juli 2005)

Het was in ieder geval een hele onderneming. Ik ken de exacte lengte van de beide roeden niet, maar die bedroegen in ieder geval meer dan 20 meter. Ook de lijsten, de zware grenen of eiken balken, die de molen zijn typische vorm gaven, hadden een behoorlijke lengte. Van heel goede bekenden hoorde ik zelfs het verhaal, dat het mallejantransport de bocht bij de vroegere Schaapskooi niet kon maken. Goede raad was duur. De oplossing blijkt geweest te zijn om de paarden uit te spannen en met mankracht de lading in de goede richting (Weidestraat) te draaien. Als beloning kregen de "helpers" een goede borrel in de Schaapskooi aangeboden. Helaas is er geen

journalist aan te pas gekomen om dit soort tafereelen voor de eeuwigheid vast te leggen.

Over de bouw van de molen is helemaal niets gevonden. De archieven van de Gemeente Rosmalen vermelden alleen, dat de windmolen officieel op 1 februari 1903 in gebruik is genomen.

Blijkbaar was "wind" alleen een te onzekere factor om te kunnen malen. Op 17 augustus 1908 wordt door de Gemeente een hinderwet-vergunning verleend voor het plaatsen

van een benzinemotor en 10 juli 1931 voor het plaatsen van een dieselmotor geleverd door de firma Deckers uit Roosendaal. In een veel later stadium werd er zelfs electrisch gemalen met een zogenaamde hamermolen van de firma Jaspers uit Aarle Rixtel.

De diesel en hamermolen kan ik me nog zeer goed herinneren met name door de mankementen die er bij de diesel nogal eens optraden. Eén van de glazen oliepoten die dienden om de zuiger te

In de 20-er jaren

smeren is nog in mijn bezit.

De bloeiperiode

Er zijn helaas geen publicaties te vinden, die betrekking hebben op de werkzame periode van de molen, dus de tijd tussen ingebruikname in 1903 en laten we zeggen de oorlogs- en naoorlogse jaren, behalve wat al eerder is vermeld over installatie van benzine- en dieselmotor respectievelijk in 1908 en 1931.

In 1934 echter heeft er wel een ingrijpende wijziging plaatsgevonden. Oorspronkelijk liep de bovenbouw door tot op de grond en had deze al een stelling waarop de wieken op de wind gedraaid konden worden (kruien werd dat genoemd). Dit betekende, dat de eerste zolder ook daar gesitueerd was. Die verandering hield in, dat van binnenuit een dikke stenen muur werd gemetseld onder lange en dikke grenen balken, die (naar ik aanneem) op hun beurt weer aan de "staanders" waren bevestigd. Daarna konden de stijlen en de rest van de houten onderbouw verwijderd worden. Ook lag er een heel zware ijzeren balk als verdere ondersteuning van de bovenbouw. Wanneer die is gemonteerd weet ik niet. Het zou kunnen dat deze balk in 1937 is aangebracht. In "Molens in Noord-Brabant in oude ansichten" van Drs. H. Visser heb ik gelezen, dat er een

Sfeerfoto omgeving Krommenhoek

's nachts door beschietingen een zwaar kamwiel naar beneden was gevallen precies op de plaats waar we oorspronkelijk zouden gaan slapen. Van geluk gesproken!!!!!!!!!!!!!! Het gevaar was dermate groot, dat we geëvacueerd zijn naar Mierlo-Hout en daar tot het in Rosmalen weer veilig was hebben verbleven bij familie.

Over de oorlogstijd doen nog allerlei verhalen de ronde. Zo werden zakjes tarwe in heel het huis verstopt om 's nachts gemalen te worden en dan in een poppenwagen verstopt naar de

omvangrijke restauratie in dat jaar is uitgevoerd, jammer genoeg zonder nadere informatie. Alle naspeuringen ten spijt heb ik elders hierover niets concreets kunnen vinden.

In de nieuwe onderbouw werd ook een "halve zolder" gemaakt, die rustte op een gedeelte van een grenen roede, waarin de scheigaten duidelijk zichtbaar waren. Hij werd als opslagplaats gebruikt voor allerlei zaken.

bakkerij van o.a. bakker Pennings te worden gebracht. Kinderen werden niet gecontroleerd! Graan werd met verf gemengd om het ongeschikt te maken voor menselijke consumptie en kon alleen als veevoer worden gebruikt. Als de wind het toeliet werd er vooral 's nachts met de windmolen gemalen, omdat dat het minste lawaai opleverde. Met de diesel malen was vragen om moeilijkheden natuurlijk. Mijn vader heeft heel wat risico's gelopen om de mensen te helpen. Ook zijn

De periode na 1940

In de oorlog heeft de molen veel schade opgelopen met name vanaf Oktober 1944 toen Rosmalen en omgeving door de geallieerden van de Duitsers werd bevrijd en voorjaar 1945 toen de Duitsers van de overkant van de Maas het geallieerd vuur van tanks, die voor de molen stonden beantwoordden. De molen werd blijkbaar ook als een uitkijkpost door de militairen gebruikt.

Ik herinner me nog, dat ons gehele gezin in de molen onder de halve zolder sliep en dat

ziekte was een gevolg van deze nachtelijke operaties waarbij veel kou werd geleden. Verwarming was er immers niet mogelijk. De stenen scherpen kon alleen 's avonds en 's nachts omdat overdag de molen moest draaien.... Dat gold natuurlijk ook voor de diesel !Ik heb nog enige scherphamers in mijn bezit, die mijn vader heeft gebruikt om alles goed fijn te malen!.

worden gelegd en ondersteund door rollen om ze mobiel te maken. Daarna is met kabels de assekop aan een vrachtauto vastgemaakt en uit de kap getrokken. Met succes! Het gevaarte kwam binnen een meter van de muur terecht en kon zo verder worden weggevoerd. Tegenwoordig zou een kraan in een oogwenk dit karwei geklaard hebben zonder de grote risico's die moesten worden genomen. Een van

Wim Duffhues (rechts op de foto met pet) bij de afbraak in 1976

Waarschijnlijk door het niet beschikbaar zijn van de middelen om een restauratie mogelijk te maken is de molen langzaam maar zeker in verval geraakt. In 1960 zijn de wieken, de kap en de stelling verwijderd wegens gevaar voor de omgeving. De foto's geven een duidelijk beeld van wat er moest gebeuren: de "scheien" verwijderen van alle roeden (alles handmatig door de molenmaker Hein van Aspert), daarna de roeden los maken uit de "assekop" waarin ze met spieën waren vastgezet en met katrollen laten zakken. Een probleem was de molenas met de assekop te verwijderen. De as draaide in natuurstenen blokken en lag enigszins schuin gemonteerd in de kap. Eerst moest de molenas worden opgelicht en horizontaal

de roeien is naar een andere molen gegaan in de buurt van Grave, de andere naar de schrot gezien de slechte toestand waarin deze verkeerde.

De definitieve genadeklap volgde in 1976, toen de gehele bovenbouw moest worden verwijderd wegens het gevaar van instorten. Gelukkig zijn van die operatie nogal wat foto's / dia's beschikbaar, die een duidelijk beeld geven van de noodzaak tot afbraak. Wat rest is de stenen onderbouw, die in 1997 is verbouwd tot woning en nu nog als zodanig dienst doet.

Felix Duffhues

Bronnen

Familie, vrienden en kennissen (o.a. Truus Kappen); Foto's uit eigen verzameling en verzameling Arnoud Wilgers (sloop in 1976); Lieuwe Durksz uit Groningen (o.a. Drachtster Courant, 30-08-1902); Kwartierstaat Duffhues van Martien Veekens; Mevrouw A. van Geloven van het 'Brabants Historisch Informatie Centrum'; Archief Gemeente Rosmalen (Inventaris door wijlen Jan Mikkers in 'Stadsarchief'); 'Ryksarchief' Friesland: 'Smellingera-land' (Drachten 1944, pag.333 t/m 349 en 484 t/m 487).

MOLENAARSJARGON

Dat de molen en het molenaarsvak een belangrijke plaats in onze maatschappij hebben ingenomen bewijzen de talrijke uitdrukkingen, die in onze taal nu nog steeds gebruikt worden. Tussen mijn paperassen vond ik zo 'n aardige verzamelingen met uitdrukkingen (de bron is mij jammergenoeg onbekend) die van het molenaarsvak zijn afgeleid.

Felix Duffhues

God's molens malen langzaam maar zeker
De goddelijke gerechtigheid doet zich
uiteindelijk gelden.

Werken als een molenpaard
Hard werken

Molenpaard
Harde werker; lompe vrouw

*Als een molensteen op het hart liggen / om de
nek hangen*
Een zware, geestelijke last dragen

Iemands wieken korten
Iemands macht of vrijheid beperken

Iemand kortwieken
Iemands haar knippen of ook:
macht beperken

In je wiek geschoten
Gepikeerd zijn

Op eigen wieken drijven
Zichzelf bedruipen;
op eigen benen staan

Van de wiek gaan / raken
Er vandoor gaan

Een klap van de molen hebben
Gek zijn

Alle molenaars zijn geen dieven
Scheer niet iedereen over één kam

Koren op zijn molen
Iets dat goed van pas komt

Het koren van de molen zenden
De klanten weggagen;
zichzelf benadelen

Met molentjes lopen
Gek zijn

Molentjes zien
Gek zijn

De molen naar de wind keren
Zich gedragen naar de omstandigheden

Draaien als een molen
Meegaan met de heersende mening;
iedereen naar de mond spreken

*Er is meer dan de molen in het woud
omgegaan*
Er is iets bijzonders gebeurd

Die molen maalt langzaam
Dat gaat traag

De molen is / loopt door de vang
De zaak of persoon is in de war (gek)

Hij heeft een kop als een windmolen
Hij gaat ondoordacht te werk

Tegen windmolens vechten
Tegen beter weten proberen iets te
veranderen

Kwartierstaat van bekende Rosmalenaren - 21

<p>16. Antonij van den Elsen</p> <p>* Uden, 27-04-1784 + Uden, 15-10-1842 zoon van Andreas van den Elsen / Petronella Donkers</p> <p>x Uden, 26-10-1823 29</p>	<p>18. Martinus v.d. Bergh</p> <p>* Uden, 06-04-1808 + Uden, 18-02-1873 zoon van Leonardus J. v.d. Bergh / Joanna J. v.d. Heurck</p> <p>x Uden, 05-02-1842 10</p>	<p>20. Hendricus van Eck</p> <p>* Boekel, 17-05-1799 + Boekel, 10-10-1873 zoon van Jan van Eck / Henrica Smits</p> <p>x Boekel, 16-08-1833 11</p>	<p>22. Adrianus v Reijbroek</p> <p>* Boekel, 03-08-1809 + Boekel, 14-10-1884 zoon van Johannes v Reijbroek / Mechtilda T. A. de Kleijn</p> <p>x Boekel, 23-05-1835 10</p>	<p>24. Lambertus Heijmans</p> <p>* Rosmalen, 10-01-1801 + Rosmalen, 23-01-1879 zoon van Andries Heijmans / Johanna Th. v.d. Doelen</p> <p>x Rosmalen, 25-02-1827 4</p>	<p>26. Theodorus Hanegraaf</p> <p>* Rosmalen, 24-09-1814 + Rosmalen, 27-03-1890 zoon van Antonie H. Hanegraaf / Johanna P. Boerdonk</p> <p>x Rosmalen, 03-04-1846 4</p>	<p>28. Martinus Voets</p> <p>* Schijndel, 16-01-1797 + Rosmalen, 01-04-1875 zoon van Antonij Voets / Antonetta v.d. Boogaard</p> <p>x Berlicum, 09-05-1834 8</p>	<p>30. Martinus van de Laar</p> <p>* Berlicum, 10-01-1815 + Nuland, 26-05-1901 zoon van Evert van de Laar / Geertrui de Wijert</p> <p>x Rosmalen, 24-05-1838 7</p>
<p>17. Joh. Maria Hoefs</p> <p>* Uden, 16-06-1796 + Uden, 14-01-1865 dochter van Henricus Hoefs / Arnolda Aerts</p>	<p>19. Joanna M. van Boekel</p> <p>* Uden, 27-01-1804 + Uden, 02-03-1874 dochter van Anthonius C. van Boekel / Geertrui M. Rovers</p>	<p>21. Anna Maria de Groot</p> <p>* Uden, 15-01-1809 + Boekel, 16-11-1885 dochter van Theodorus de Groot / Joanna van den Bogaart</p>	<p>23. Margaritha Smits</p> <p>* Beek en Donk, 18-08-1816 + Boekel, 22-09-1875 dochter van Ansem Barth. Smits / Anthonetta Smits</p>	<p>25. Johanna Gloudemans</p> <p>* Rm / Nuland, 04-03-1803 + Rosmalen, 10-01-1868 dochter van Theodorus A. Gloudemans / Petronilla van de Ven</p>	<p>27. Hermina AVR van Hagens</p> <p>* Nuland, 23-03-1822 + Nuland, 09-04-1856 dochter van Jan W.F.J. van Hagens / Jacoba Elis. Roda</p>	<p>29. Anna Maria Eijkemans</p> <p>* Den Dungen, 27-12-1803 + Berlicum, 04-08-1847 dochter van Gerardus J. Eijkemans / Johanna J. Coppens</p>	<p>31. Johanna v Rosmalen</p> <p>* Rosmalen, 26-06-1812 + Rosmalen, 26-01-1882 dochter van Martinus v Rosmalen / Nees van Rosmalen</p>
<p>8. Antonij van den Elzen</p> <p>* Uden, 11-10-1842 + Vlijmen, 20-06-1919</p> <p style="text-align: right;">x Uden</p>	<p>9. Johanna van den Bergh</p> <p>* Uden, 24-06-1843 + Vught, 02-11-1923</p> <p style="text-align: right;">02-05-1868 14</p>	<p>10. Adrianus van Eck</p> <p>* Boekel, 11-02-1835 + Veghel, 11-02-1911</p> <p style="text-align: right;">x Boekel</p>	<p>11. Anna Maria v Rijbroek</p> <p>* Boekel, 18-01-1839 + Boekel, 21-10-1875</p> <p style="text-align: right;">02-06-1866 4</p>	<p>12. Antonie Heijmans</p> <p>* Rosmalen, 22-11-1836 + Rosmalen, 20-02-1908</p> <p style="text-align: right;">x Nuland</p>	<p>13. Joh. Maria Hanegraaf</p> <p>* Rosmalen, 23-03-1846 + Rosmalen, 01-10-1890</p> <p style="text-align: right;">26-04-1869 3</p>	<p>14. Gerardus Voets</p> <p>* Berlicum, 29-01-1842 + Rosmalen, 29-04-1889</p> <p style="text-align: right;">x Rosmalen</p>	<p>15. Elisabeth van de Laar</p> <p>* Berlicum, 24-12-1847 + Rosmalen, 24-01-1938</p> <p style="text-align: right;">12-10-1866 21</p>
<p>4. Antonius van den Elzen</p> <p>* Uden, 10 februari 1869 + Geffen, 18 maart 1954</p> <p style="text-align: right;">x Uden</p>	<p>5. Maria Anna van Eck</p> <p>* Boekel, 23 mei 1868 + Geffen, 10 december 1914</p> <p style="text-align: right;">24 juni 1898 (akte 29)</p>		<p>6. Lambertus Heijmans</p> <p>* Rosmalen, 15 maart 1870 + Rosmalen, 7 februari 1955</p> <p style="text-align: right;">x Rosmalen</p>		<p>7. Wilhelmina Voets</p> <p>* Rosmalen, 20 november 1872 + Rosmalen, 2 november 1937</p> <p style="text-align: right;">17 januari 1894 (akte 1)</p>		
<p>2. Martinus Adrianus van den Elzen</p> <p>* Uden, 14 februari 1900 + Rosmalen, 2 mei 1974</p> <p style="text-align: right;">x Rosmalen</p>			<p>3. Martina (1^e) en Elisabeth (2^e) Heijmans</p> <p>* Rosmalen, 06-02-1902 en 03-08-1897 + Rosmalen, 05-03-1931 en 31-01-1946</p> <p style="text-align: right;">7 augustus 1928 (1^e) en 22 november 1932 (2^e)</p>				
<p>Toon en Ad (1^e hw), Tini, Lambert en Will (2^e hw) van den Elzen</p>							

UIT DE RESOLUTIES VAN DE RAAD VAN STATE

Korte inleiding

In het kader van een studie naar de historische ontwikkelingen binnen het kwartier Peelland over de periode 1648-1672 worden door mij de resoluties van de Raad van State integraal bestudeerd. In totaal 25 boekwerken met een gemiddelde van 650 pagina's geschreven tekst, exclusief het toegevoegde register. Daaruit heb ik alle vermeldingen over steden en dorpen die binnen de Meierij van 's-Hertogenbosch liggen vastgelegd en in de vorm van samenvattingen beschreven.²³

In 1648 is bij de Vrede van Munster de Meierij officieel toegevoegd aan het gebied dat rechtstreeks kwam te staan onder het gezag van de Staten Generaal. Men noemt Brabant vanaf dat moment 'generaliteitsland'. Alles wat binnen die Meierij gebeurt wordt vanaf dat moment nauwlettend gevolgd door een aantal 'Haagse heren' die regelmatig de Meierij bezoeken en voor de Staten Generaal is hét adviesorgaan in die tijd de Raad van State. Alles wat vanuit de Meierij aan smeekschriften, verzoeken, remonstranties en memories e.d. binnenkomt wordt veelal ter advies en nader onderzoek doorgesluisd naar deze Raad. Die Raad op haar beurt laat genoemde 'Haagse heren voor de Meierijse zaken' in heel veel gevallen detailinformatie inwinnen, rapporteren en advies uitbrengen alvorens er een eindbeslissing volgt. Dat is de reden waarom deze resoluties of besluiten die de Raad nagelaten heeft veel details bevatten, die historisch interessant zijn en misschien ook juist in ander bronnenmateriaal niet aangetroffen worden!

²³ Alle samenvattingen worden automatisch overgezet op mijn historische website getiteld 'Henk Beijers Archiefcollectie', gekoppeld aan de site van BHIC.

Onder de Meierij van 's-Hertogenbosch vallen de stad inclusief de vrijdom en de vier kwartieren Peelland, Kempenland, Oisterwijk en tenslotte Maasland, waar Rosmalen toe behoort. De belangrijkste informatie uit die periode concentreert zich rond thema's als schoolmeesters, kosters en voorzangers, predikanten, kerken, kloosters en kapellen, landsbelastingen en klachten rond schade door natuurrampen als overstromingen en stortregens gepaard met hagel, waardoor met name de graanoogst groot gevaar liep.

Voor het dorp Rosmalen beslaat het aantal notities, opgetekend over de periode 1650-1660 circa 14 A4-tjes, waarvan ik het belangrijkste feitenmateriaal op een rijtje wil zetten ten behoeve van de vele lezers van Rosmalla.

De armoedige status van Rosmalen

De Tachtigjarige Oorlog heeft natuurlijk alom zijn tol geëist. Op 3 augustus 1650 sturen de regenten van Rosmalen een rekest in en klagen daarin over de armoedige status van hun dorp, die veroorzaakt zou zijn door o.a. dijkdoorbraken, betaling van allerhande belastingpenningen, de langdurige binnenlandse oorlog en het voeren van zware processen tegen hoge kosten.²⁴

Er is dan veelal maar één afdoende remedie nl. verkoop van grond. Ze dienen daarom een verzoek in bij de Raad of hen een octrooi verleend mag worden om minimaal 40 bunder van hun 'gemeijnt' [= gemeenschappelijke heidegronden] te mogen verkopen en wel van de meest steriele en onvruchtbare heilanden. Ze moeten daarvoor wel een recognitiecijns

²⁴ Resolutie Raad van State inv.nr. 192 folio 382 verso.

etalen van 1 oude grote tournois aan de rentmeester der domeinen. Een recognitiecijs is een vast bedrag dat aan de landsheer betaald moest worden als jaarlijkse tegenprestatie voor o.a. het gebruik of verkoop van grond, visserij, een windmolen, een keldermond in een straat of de aanleg van een vaart of steeg.²⁵

Een oude grote tournois is een sinds 1266 geslagen Frans muntstuk ter waarde van 12 penningen, in die tijd nog in gebruik in de Nederlanden.²⁶

Goed twee weken later volgt een reactie op het verzoek, dat uiteindelijk wordt ingewilligd.²⁷

In het daarop volgende jaar laat het dorpsbestuur weer een dergelijk rekest opstellen, waarin de 'ellendige staat' van het dorp wordt toegelicht en gespecificeerd. Men brengt dan de inundatie van 1651 in en de inkwartierungen over de jaren 1638, 1639, 1640 en 1646. Ze dienen nu een verzoek in om remissie of vermindering op de betaling van de verpondingen over 1651, een vorm van grondbelasting, maar de Raad gaat op dit verzoek niet in.²⁸

Het convent van Coudewater regelmatig in het nieuws

Evenals het dorpsbestuur konden ook particulieren rekesten insturen naar Den Haag. Zo zien we dat in 1654 de moeder en de conventualen van het convent Coudewater reageren op een rekest van de pachters op de

impost op bieren en wijnen binnen Rosmalen e.o. nl. de president-schepen en de secretaris van het dorp. Wie bier brouwt betaalt in die dagen immers een vorm van belasting en wordt geacht de brouwketels te laten peilen. Op de 13^e mei is het rekest van genoemde pachter aan de orde gesteld, maar de zusters zijn de mening toegedaan, dat het ongevraagd willen peilen van de brouwketels binnen het klooster tegen het 19^e en 26^e artikel is van de gepubliceerde ordonnantie. Zij zelf zullen wel aangeven wanneer de pachter dat werk kan uitvoeren. Dat is sinds 1 april ook de praktijk. Mocht hierover discussie ontstaan, dan zal men de kwestie voorleggen aan de Bossche schepenbank als zijnde rechters in pachtzaken. Voor een hoger beroep kan men bij de Raad van State terecht.²⁹

Het is overigens niet hun enige conflict met de pachters. Enige maanden later immers sturen ze weer een rekest in, nu tegen de maatregel dat de pachters van de bieren van hen 48 stuivers vorderen voor elke ton gebrouwen bier, terwijl ze volgens de verschenen ordonnantie mogen volstaan met 18 stuivers. Ze hebben de betreffende ordonnantie aan hen gepresenteerd als bewijsmateriaal, maar die willen de pachters niet aannemen. Voor het klooster gold een aparte tax. Ze bepleiten uiteraard met die 18 stuivers te mogen volstaan. Mochten de pachters grondige redenen hebben hiervan af te wijken, dan kunnen ze dit binnen acht dagen schriftelijk laten weten bij de Raad.³⁰

In oktober van hetzelfde jaar is het de pachter Willem Anthonis van Werthuijsen die beweert voor de Raad van State, dat het convent moeilijk doet ['difficulteert'] over de tappersimpost die ze moeten betalen. Nadat dit rekest in de vergadering is besproken, wordt de pachter toch in het ongelijk gesteld en wordt hem te verstaan gegeven dat Coudewater

²⁵ Spierings Dr. M.H.M. 1984 Het schepenprotocol van 's-Hertogenbosch 1367-1400 in: Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland pag.226 [een uitgave van de Sichting Zuidelijk Historisch Contact – Tilburg].

²⁶ Van Gelder, Dr. H.Enno 1965 De Nederlandse munten pag.271 [Aulareeks 273 Het Spectrum Utrecht/Antwerpen].

²⁷ Resolutie inv.nr.192 folio 411 verso dd. 19 augustus 1650.

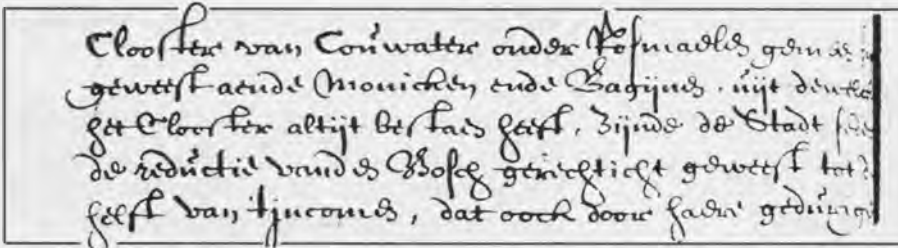
²⁸ Resolutie inv.nr.194 folio 70 verso dd.21 februari 1652.

²⁹ Resolutie inv.nr.196 folio 266 dd. 4 juni 1654.

³⁰ Resolutie inv.nr.196 folio 417 verso dd. 11 september 1654.

dezelfde impost betaalt als de burgers in het dorp en voor hen geen speciale tax bestaat.³¹ Hij dient zich stipt aan de ordonnantie te houden.

Enige jaren later is het de landdrost van de Meierij Johan van Ravenswaj die een serie originele documenten van Coudewater bestudeerd heeft. Hij heeft geconstateerd dat de middelen en het inkomen van het klooster gemeenschappelijk zijn geweest voor zowel de

monniken als de begijnen, waaruit dit convent altijd bestaan heeft. Nu is volgens hem, sinds de verovering van de stad 's-Hertogenbosch, door de Staten Generaal bepaald dat de helft van die inkomsten aan 'het land' toekomen, waarvan ook hij een deel zou moeten ontvangen. Voor 'de staat der Nederlanden' gebruikt men in die tijd heel vaak de term 't land'. Bij zijn onderzoek naar die stukken is hij geholpen door advocaat Herman Kuchlinus, die van 's-Hertogenbosch naar 's-Gravenhage is gereisd.³²

Hierop wordt natuurlijk gereageerd door moeder-overste met haar conventualen. Ze maken het de Staten Generaal duidelijk dat het voor hen onmogelijk is om van de helft van hun inkomsten te leven met 45 begijnen en bovendien de 24 gevluchte monniken ook nog eens van een alimentatie te voorzien. Ze verzoeken daarom hen al hun goederen en inkomsten te laten behouden of voor de 'manspersonen' een redelijke alimentatie ad vitam te regelen. De Raad van State heeft dit

rekest grondig bekeken en baseert zich vooralsnog op een resolutie van de Staten Generaal dd. 28 december 1657, door aan de inhoud daarvan vast te houden. Ze verzoekt rentmeester Schuijl in niets van deze resolutie af te wijken. Men is de mening toegedaan dat men de zusters al meer dan genoeg tegemoet is gekomen, mede in beschouwing genomen dat door de monniken verschillende praktijken zijn toegepast die als misbruiken te beschouwen waren en strijdig met de heersende plakaten.

Het inkomen kan in plaats van aan alimentatie beter besteed worden aan onderhoud van predikanten en schoolmeesters, waarvoor nu de rentmeesters van de

geestelijke goederen teveel subsidie moet verleend worden vanuit de landskantoren.³³

Vrij kort daarop wagen de moeder der Birgittinessen en haar conventualen een nieuwe poging om al haar goederen, renten en pachten volledig te mogen behouden, zodat ze al hun schulden kunnen aflossen.³⁴

Rentmeester Schuijl houdt voet bij stuk en op het laatst ingediende rekest reageert hij met het gegeven, dat hij op basis van de genoemde resolutie van 28 december 1657 en een schrijven van de Raad van 31 december, overgegaan is tot publieke verkoping van de korenwindmolen onder Rosmalen voor 52 mudden rogge en verschillende teul- en weilanden van het klooster heeft verpacht voor een totaalbedrag van 525 gulden. De ene helft heeft hij uitbetaald aan Coudewater en de andere helft is in de 'staatskas' terechtgekomen.³⁵

*Henk Beijers
Vught*

³¹ Resolutie inv.nr.196 folio 465 dd. 8 oktober 1654.

³² Resolutie inv.nr.200 folio 42 verso dd. 23 januari 1658.

³³ Resolutie inv.nr.200 folio 108 dd. 9 maart 1658.

³⁴ Resolutie inv.nr.200 folio 161 verso dd. 11 april 1658.

³⁵ Resolutie inv.nr.200 folio 296 dd. 8 juni 1658.

KLASSENFOTO'S VAN VROEGER - 2

4^e Klas Annaschool – Hintham 1950

In het vorige nummer werd beloofd dat voor deze nieuwe rubriek een evenwichtig rouleringssysteem zou worden gevolgd, zowel naar jongens- als meisjesscholen, verspreid over Rosmalen.

In ons archief in ons prachtig heemhuis 'Mariënwater' vond ik met behulp van leden van onze Werkgroep Archivering een foto van de 4^e klas van de St. Annaschool van het schooljaar 1950. Op deze foto staan 40 leerlingen, zowel meisjes als jongens. Dit was uniek voor die tijd, waarin algemeen nog werd gedacht dat het samenbrengen van de twee geslachten op jonge leeftijd geen goeds kon brengen. Verder valt het op deze foto op dat de onderwijzer(es) ontbreekt.

Ik heb geprobeerd enkele leerlingen van deze klas op te sporen en over hun schooljaar wat te laten vertellen. Dat idee is slechts gedeeltelijk gelukt, omdat veel leerlingen Hintham hebben verlaten en de meisjes na hun huwelijk de naam van hun man moesten aannemen, waardoor dezen moeilijker op te sporen zijn. Ook de vakantieperiode bemoeilijkte de zoektocht.

Eén van de leerlingen van toen was Michel van Stiphout, nu 65 jaar, geboren en grotendeels getogen in Hintham, nu woonachtig in Vlijmen. Met hem heb ik op 12 augustus j.l. wat gebuurt. Volgens Michel was het een gewone klas, waarin niet veel bijzonders. Dit kon ook niet want orde en tucht stonden centraal en werden door de onderwijzers zonder pardon uitgevoerd. Eén feit was opmerkelijk: volgens Michel werden er in die tijd in Hintham op de school al geen klompen meer gedragen. De invloeden van de stad als directe buur waren daar zeker debet aan.

Het hoofd van de Annaschool was in die tijd Mister van Pinxteren, die in de ogen van de leerlingen heel streng overkwam, maar wel als een goede "mister" werd beschouwd. Voor de 4e klas stond toen Mister Schippers, die maar een paar jaar in Hintham heeft gestaan. De speelplaats lag achter de school en had flinke afmetingen.

Hintham kende in die tijd 2 voetbalvelden. Eén lag er achter het café "t Zonneke" van de fam. Trügg; verder lag er aan de rechtse dijk nog het veld, waarop vóór de fusie met O.D.I. de voetbalvereniging Juliana had gevoetbald. Op deze velden moest de jeugd haar vertier zoeken, meer mogelijkheden waren er in die tijd niet. Gymnastiek werd er in die tijd op de Hinthamse school niet gegeven.

Deze gemengde school was uit nood geboren; kennelijk was er toen onvoldoende geld om een aparte jongens- en meisjesschool te bouwen.³⁶

Zoals in Brabant gebruikelijk was nam de R.K.-godsdienst in de jaren vijftig een dominante plaats in. De Pastoor kwam hoogstpersoonlijk godsdienstonderwijs geven en iedere dag overhoorden de onderwijzers de catechismus.

Al met al ziet Michel van Stiphout anno 2005 toch met een goed gevoel terug op zijn lagere schooltijd in Hintham.

Ad Tibosch

³⁶ HdW: *De school van Hintham dateert van 1827 en is altijd een gemengde school geweest, ook toen die openbare school in 1922 werd omgezet in de katholieke Annaschool. Hintham was te klein voor twee volwaardige scholen. Die situatie veranderde pas toen in de jaren vijftig Hintham-Noord verrees.*

De volgende kinderen zijn op bovenstaande foto van links naar rechts afgebeeld.

1^e rij:

Ans Bijl,
Christian van Mackelenberg
en Thea van Santvoort.

2^e rij:

Leo Teulings,
Hans Geerts,
Ans Kieken,
Mien Verstappen,
Maria Keulemans
en Willy Ros.

3^e rij:

Michel van Stiphout,

Ad Hoevenaars,
Toos van Osch,
Lucy van Eck,
Riky Scheepers
en Ans Jansen.

4^e rij:

Sjaak de Laat,
Bert van Veghel,
Piet Truren,
Wim van Eijk,
Trees van der Heyden en
Annemie van de Berselaar.

5^e rij:

Fons Claassen,
Tonny Claassen,
Wim Peijnenburg,
Jan Bouwmans

en Ria Rovers.

6^e rij:

Benny Sannen,
Jos Wolfs,
Wim van Stiphout
en Wim van Rooij

Staan v l.n.r:

Jan Huijsmans,
Jan Hurkmans,
Gerard van Osch,
Jan van Engelen,
Hans Schoenmakers,
Wil van Stiphout,
Toon Pennings,
Jos Smeets,
Janny Raaijmakers
en Trudy Hoedjes.

VOOR U GEHOORD - 38

SPROKKELINGEN.

D'n dieje trekt nie.

Hij werkt niet

(Hij is liever lui dan moe)

D'n dieje zal z'n reuzels nie scheure.

Hij zal zijn reuzel niet scheuren.

(Hij is liever lui dan moe)

D'n dieje stikt in 'n verkeerd vel.

Die steekt in een verkeerd vel.

(Hij is ziekelijk)

Es ge veul zit, krèdde 'n rùig kont.

Van veel zitten krijg je een rafelige kont.

(Stilzitten is niet goed voor een mens)

Loo:pe dè oew bille vuur slaon.

Lopen dat je billen vuur slaan.

(Heel hard weglopen)

D'n dieje laot nog gin heete koole en meulesteen ligge.

Hij laat nog geen hete kolen en molenstenen liggen.

(Hij kan alles gebruiken)

Dè zit me nie um m'n hart gewaasse.

Dat is mij niet aan mijn hart gewassen

(Dat kan mij niet schelen)

't Is gin zeuvestuivers mikske.

Het is geen zevenstuivers broodje.

(Het is geen kleinigheidje)

Dan zal oew kuntje kerremis haauwe.

Dan zal uw kontje kermis houden.

(Dat zal niet zonder gevolgen blijven)

Daor kunde mi oew bloo:te kont mi naor Keule vaore.

Daar kan men met zijn blote kont op naar Keulen rijden.

(Een mes dat nodig geslepen dient te worden)

't Waar of ik 't wotter zaag brande.

Het was of ik het water zaag branden.

(Het was iets onvoorstelbaars)

'n Goei buur is beter es 'n wijje familie.

Een goede buur is beter dan een verre familie
(Burenhulp is belangrijk)

Hij hi z'nne lee:pel weggegooid.

Hij heeft zijn lepel weggegooid.

(Hij is overleden)

Van 'nne pink 'nmen èrrem maake.

Van een pink een arm maken.

(Sterk overdrijven, van een scheet een donderslag maken)

Ge moet 'nne goeie borrel nooit utspuule.

Je moet een goede borrel nooit uitspoelen.

(Wat goed is, goed laten)

'nne Aauwe mins teert op z'n verleeje.

Een oude mens teert op zijn verleden.

(Hoe ouder, hoe meer herinneringen)

Nou, d'n dieje betaolt òk veul contributie.

Nou, die betaalt ook veel contributie,

(Zegt men van iemand die erg dik is)

Dè paast ès 'nne stront in de sneeuw.

Dat past als een stront in de sneeuw.

(Past helemaal niet bij elkaar)

Hij eet of ie hange moet.
Hij eet of hij wordt opgehangen..
(Iemand die veel eet)

'n Halve waorend is 'n olling (heel) leuge.
Een halve waarheid is een hele leugen.
(Spreek altijd de hele waarheid)

In 't ABC is mar één W, mar in 't lee:ve zè d'r meer.
In het ABC is maar één W, maar in het leven zijn er meer.)
(Men kan in het leven veel verdriet hebben)

't Zèn nie zo'n kooi geweerre, ès ze goed goed afgaon.
Het zijn zo'n slechte geweren niet, als ze goed afgaan.
(Zegt men als iemand een wind laat)

Es 't wotter zakt, dan kraakt 't ijs.
Als het water zakt, dan kraakt het ijs.
(Zegt men als iemand tijdens het plassen een wind laat.)

Harry Coppens

BIJZONDERE BIDPRENTJES

Henk Langens, contactpersoon voor de *Werkgroep Bidprentjes van de Heemkundekring Rosmalen* digitaliseert de bidprentjes en/of gedachtenisprentjes van personen die in Rosmalen zijn geboren, hebben gewoond of er zijn gestorven.

Beschikt U over zulke prentjes, gooi deze dan niet weg, maar stel ze beschikbaar aan de Heemkundekring Rosmalen. Ook prentjes van personen die geen of nauwelijks een relatie hadden met Rosmalen worden graag in ontvangst genomen.

Iedereen die dat wenst kan via onze website www.heemkundekringrosmalen.nl gebruik maken van het gedigitaliseerd bestand.

Het contactadres luidt:

*Henk Langens
Venstraat 33
5241 CD Rosmalen
Telefoon (073) 52 144 66*

Gedenk in Uw gebed
de ziel van Zaliger

Wilhelmus Adrianus Martinus Verhallen

Geb. Empel 26 januari 1867 en gesterkt door de
H. Sacramenten, daar overleden 21 maart 1955.

Weduwnaar van
JOHANNA v. d. DUSSEN

Laat ons de vrome mannen prijzen, onze Vaderen,
van wier geslacht wij stammen. Zij waren vrome
mensen, wier deugd niet vergeten wordt. Hun na-
geslacht erft hun trouw aan God en hun geslacht
houdt vast aan Gods verbond en hun kinderen om
hunnenwil. Hun aandenken blijft en hun gerechtigheid
wordt niet vergeten. Hun lichamen zijn in vrede
begraven en van geslacht tot geslacht houdt hun
naam stand.

Ik zal U prijzen Jahweh Koning en U loven God mijn
heil. Uw Naam wil ik roemen, stut van mijn leven,
Gij hebt mijn ziel gered van den dood.

Ik open mijn mond en roep U toe: Koopt Uw wijs-
heid zonder geld. Buigt Uw nek onder haar juk en
laat Uw ziel naar haar lessen luisteren, want het is
gemakkelijk haar zo te vinden. Luistert naar haar
lering ook al kost het U geld, en gij zult er wel bij
varen. En laat dan Uw hart blij zijn met Gods goed-
heid en Zijn loflied stelt niet teleur.

Verricht Uw werk in gerechtigheid
En Hij geeft U ter zijner tijd Uw loon.

Uit Ecclesiastlicus 44 en 51

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN

DANKT ZIJN SPONSORS

- Heijmans NV
Graafsebaan 13, 5248 JR Rosmalen
- Woningstichting De Kleine Meierij
Weidestraat 2, 5241 CB Rosmalen
- Bouwmans Oliehandel BV
Westeind 2, 5245 NL Rosmalen
- Brasserie Restaurant 'De Coelenborgh'
Schoolstraat 34, 5243 VC Rosmalen
- Van Creij & Van Hoek BV
Huisbergenweg 6, 5249 JR Rosmalen
- Eijkelenburg Dura Bouw BV
Stationsplein 1, 5241 GN Rosmalen
- W. Gloudemans BV
Hintham 117a, 5246 AE Rosmalen
- Sanidrôme Van Grinsven BV
Raadhuisstraat 4c, 5241 BL Rosmalen
- Aann.bedr. P. Hoedemakers en Zn BV
De Grote Elst 40, 5246 JP Rosmalen
- Huijbregts Notarissen
Hoff v. Hollantlaan 5, 5243 SR Rosmalen
- Piels BV
Vinkenveld 6, 5249 JT Rosmalen
- Boek- en Kantoorvakhandel Robben
Molenhoekpassage 23, 5242 CZ Rosm.
- Hoveniersbedrijf Sequoia
Polluxstraat 4, 5243 XJ Rosmalen
- Foto Stijntjes
Molenhoekpassage 4, 5242 CZ Rosmalen
- Timmers Bouwbedrijf BV
Heikampweg 6, 5249 JX Rosmalen
- Gebr. Voets Weg- en Waterbouw
Vinkenveld 4, 5249 JP Rosmalen
- Café 't Zonneke
Hintham 36, 5246 AC Rosmalen
- Rosmalen Bouw
Saffierborch 32, 5241 LN Rosmalen
- René Holweg Transport BV
Eikenburglaan 9 a-c, 5248 BJ Rosmalen
- Grieks-Macedonisch Specialiteiten Restaurant
Rodenborchweg 35, 5241 VN Rosmalen
- Venrooij Installatie Techniek BV
Heikampweg 3, 5249 JX, Rosmalen
- Ginderzande BV
Raadhuisstraat 51, 5241 BK Rosmalen
- Combo Interieursystemen / A.C.A. Driessen
Handelskade 11, 5211 TH, 's-H.bosch
- Spar Langenhuijsen
Hoogstraat 64, 5241 CT Rosmalen
- Dhr J. Verbiesen
Molenstraat 34, 5242 HA Rosmalen
- Dhr Th. Heijmans
Oude Baan 39, 5242 HT Rosmalen
- Dinos BV
Weidestraat 32, 5142 CB Rosmalen
- Apotheek Rosmalen-Berlicum
Oude Baan 9, 5242 HT Rosmalen
- Haarmode Peter van Wanrooy
Striensestraat 15, 5241 AW Rosmalen
- Soos Satisfaction
Fort Alexanderstraat 31, 5241 XE Rosm.
- V.H. Infra BV
Postbus 58, 5240 AB Rosmalen
- Donatus Ond.Verz.Mij
Hoff van Hollantlaan 8, 5243 SR Rosm.
- Horeca Belangen Vereniging Rosmalen
p/a Schoolstraat 34, 5243 VC Rosmalen
- Dierenspecialzaak Nico v.d. Berg
Oude Baan 3, 5242 HT Rosmalen
- Croonen Adviseurs BV
Postbus 435, 5240 AK Rosmalen
- Linnenbank Elektrotechniek BV
Biestkampweg 15, 5249 JV Rosmalen
- Electro World Verhallen
Verl.v.Meeuwenstr. 2, 5241 TG Rosmalen
- Boundless Business Consultancy
Veemarktkade 8,
5222 AE 's-Hertogenbosch